

MÚZEUMI KURÍR

1975. DECEMBER

19. SZÁM (II. kötet 9. szám)

MÚZEUMI KURÍR

19.

(II. kötet 9. szám)

MÚZEUMI KURÍR

A Hajdú-Bihar megyei Múzeumbartók Köre körlevele.

Megjelenik évente két számban.

Tíz szám alkot egy kötetet, a köteteken belül a számozás folyamatos.

Minden kötethez, azaz tizedik számhoz magyar és angol nyelvű tartalomjegyzék, valamint mutatók járulnak.

Szerkesztő: Dankó Imre.

Szerkesztőség: 4001 Debrecen. Pf.: 61. Déri Múzeum, Déri tér 1.

Debrecen, 1975.

Király György kincsei

MOLNÁR JÓZSEF

A kincsgyűjtésnek és tökefelhalmozásnak érdekes példáját említi meg Szekfű Gyula a XVI. század végéről *Magyar történetében*. *Király Györgyöt*, ezt a szerinte „középfajta nemes ur”-at, kinek csengeri hagyatékában gazdagon fordulnak elő arany és ezüst tárgyak.

A hagyaték leltára alapján megállapítható, hogy volt a kincsek közt 32 ezüst *kanál*, 2 ezüst *villa* s egy ezüstös nyelű *kés*, ezüstös *csésze*, 9 ezüst *pohár* (egy aranyos, udvari, ezüst fejéres talpas pohár s aranyos pohár-fedél); egy öreg régi ezüst aranyos, hat virágos egyforma és 6 darab egybejáró *kupa*; egy ezüstös *kannácska*; két ezüst *mosdó medencéstől*. Aztán ékszerek sokasága: 2 arany *lánc*, 5 ezüst *pártaöv* és egynek a *lánc*a, 25 *gyűrű* (ebből 3 gamahon, 3 krizolitus, 4 türkizes, 3 zafiros, aztán smaragd, zöldkővü, rubint, gyöngyös, köves és követlen, karniol, címerköves, vékonybetűs, zománcos, meg egy kis ezüst *óra*). A fegyverek között ezüstök és aranyosak fordulnak elő (3 *szablya*, egy *pallos*; hegyes, pálcaformájú *tör*, melynek a hüvelye tiszta ezüst), két *csótár* (fehér és veres). Sok-sok ruházati darab: 3 *mente* (gránát nyesttel bélelt, férfinak való); veres kamuka nyuszittal bélelt, egy vont arany kurta asszonynak való; veres skárlát *köppönyeg*, s egy veres kamuka *hacuka*, egy *férfinag* kis *keszkenőcskéjével*, 6 *főkötő*, egy pegymet mál *gerezna*, 6 *köntös* (kék kamuka, zöld kamuka, sárga atlasz, köz tafota és gránát); 5 *zuba* (veres kamuka, asszonynak való; testszín nyesttel bélelt bársony, sárga dupla tafota nyesttel bélelt asszonynak való, zöld dupla tafota mállal bélelt s nyest az eleje, és zöld mállal bélelt); 10 *szoknya* (szederjes bársony, zöd atlasz, zöld dupla tafota, sárga atlasz, kék atlasz, szederjes és veres kamuka); 3 darab kis *török keszkenő*; hat *paplan*, melynek hárome aranyos, egy paplan közepére való aranyos kaftány; 16 darab *szönyeg*. Ezekon kívül *nyest-darabok*, *gránát*, *gyolcs*, *patyolat*, *ezüst gombok*, fekete és zöld *bársony*, egy kis *vont ezüst*, viselt *párducbőr*, 6 bokor *gémtooll* és 19 *rókahát*. Ráadásul 14 *zsák pénz*.

A zsákokban összeszámláltak 3121 tallért, 1465 dukátot, 787 forintot és 60 pénzt, egy zsák *aprópénzt*, amely kitett 300 forintot s egy zsákban találtak 1958 *aranyat*, s még 3 *öreg aranyat* és egy *lisimachust*.

Szekfű hozzáfűzte, hogy „a pénznek ilyenét felhalmozása és a forgalomból elvonása az igazi nagyuraknál kevésbé fordul elő, ők inkább az ékszer, arany- és ezüstnemű és ruházat formában őrzik a pénz- és vagyontértéket, azonban ez a leplezetlen thezaurálás, ha nem is általános érvényű, még mindig elég tanulságul szolgál arra nézve, mennyire megnövekedett a nagybirtokos vagyona, azaz jövedelme.” (III. k. 209–210.)

Ha nemcsak a pénzre vonatkozó cédula lett volna Szekfű Gyula kezében műve megírásakor, akkor a leltár teljes gazdagságáról adhatott

Felelős kiadó: Dr. Dankó Imre

Készült 1000 példányban — Kiad. Főig. eng. sz.: 48211/1975.

75. 6., 2993 — Somogy megyei Nyomdaipari Vállalat, Kaposvár

Felelős vezető: Farkas Béla igazgató

volna képet, s kiderült volna, hogy a pénzes zsákok mellett ékszer, arany- és ezüstnemű s ruházati tárgyak is előfordulnak a Király György után maradt hagyatékban.

Felvetődik a kérdés: ki lehetett ez a Király György és milyen kapcsolata volt Csenger városával, hiszen nem ismerünk arra vonatkozóan adatokat hogy birtokosa lett volna a helységnek: Hogyan kerültek ezek a kincsek a birtokába, s hogyan jutottak azok Csengerbe, ahol 1599. február 23-án hivatalos személyek (Szántai Becsky György, Péczeli Péter, Szechenyi István, Horváth Demeter deák, Tyukodi Lukács és Kisdopszai Dániel csengeri lelkész) pontos leírást készítettek róla.

Király György neve nem ismeretlen Kelet-Magyarország XVI. század végi történetének kutatói előtt, de igen-igen keveset tudunk életéről. Családjával *Petrichevich Horváth Emil* foglalkozott (Turul 1939. 63–67.) s Szamosközy alapján azt állítja, hogy a kor két jeles hőse *Király Albert és György* testvérek voltak, hiszen „együtt kaptak birtokot valószínűleg a Bihar megyében fekvő Bélyen, Hidastelkén és Csekén.” (Gyulafehérvári káptalan, Prot. Liber Fragmentum.)

Király Albert és György szoros kapcsolatára utal az 1599-ből való birtokösszeírás, amely szerint *Király György gyermekeinek és Király Albert özvegyének* közös birtokai a következők voltak: Herpály, Andaháza, Told, Felsőtopa, Boldogfalva, Szentmiklós, Felsőszaldobágy, Szeles-tye, Brathafalva, Andacs, Somos, Hidastelek, Bély, Nagyhagymás, Gross, Borzuk falva, Nirmigy, Nagykaránd, Egregy és Vajdafalva helységekben. (Lukács Imre: Erdély területi változásai a török hódítás korában. Bp. 1918. 148.)

Király Albert nevével a XVI. század végi erdélyi háborúkban sokszor találkozunk. Amikor Báthori István lengyel királynak az oroszok elleni háborújában erdélyi segítségre volt szüksége: Békés Sándor, Székely Mózes és más nevezetes erdélyi férfiak mellett ott találjuk Király Albertet is. Az 1595. évi havasföldi, majd az 1596. évi mezőkeresztesi csatában is kimagasló szerepet játszott. Már 1589-ben az udvari lovasság kapitánya volt, vagyis az erdélyi fejedelmi udvarban elsőrangú bizalmi szolgálatot teljesített. Erdeméi jutalmául számos birtokadományt kapott, s maga is több birtokot szerzett az 1591. esztendőben, főként Bihar, Szabolcs és Békés megyében.

Testvére Király György is, kivel alacsony sorsból küzdötték fel magukat, bizalmi állást töltött be Erdélyben: már 1589-ben Nagyvárad kapitánya és Bihar megye főispánja volt, s ez a vár volt Erdély védelmének a kulcsa. E tisztségében nyerte a Bihar megyei Méhest jutalmaként. Tudjuk, hogy 1591. szeptember 21-én elrendelte Bihar mezőváros harmincadósnak, hogy a debreceniekől ne merészeljen harmincadot szedni. (*Komoróczy György*: Debrecen története, Debrecen 1955. 30.)

Istvánfinál azt olvassuk hereiben „pannon vér” folyt és az „erdélyi könnyelműséget és állhatatlanságot megvetette”. Midőn Király Albert 1595-ben a magyar királytól bodrogkeresztúri jószágaira mentességet kért, a kérését Mátyás főherceg azzal az indoklással teljesítette, hogy ebből mindenki tudomásul veheti, hogy az erdélyi szolgálat senkinek sem válik hátrányára. (*Petrichevich* i. m.)

A két testvér életének időszaka a keleti országrész történetében nagyon bonolyott és izgalmas jelenetekkel gazdag s ennek ők is tevékeny résztvevői voltak.

1575-ben Báthori Istvánt a lengyelek királyuknak választották meg s 1576-ban öccse, Báthori Kristóf lett Erdély fejedelme. Ő 1581-ben meghalt, s helyébe fiát, Báthori Zsigmondot választották meg fejedelemmé,

aki kiskorú lévén, helyette a lengyel király megbízásából fejedelmi tanács intézte az ország ügyeit. 1585-től Géczy János egy személyben lett Erdély kormányzója a kiskorú fejedelem mellett. Mivel a lengyel király 1586 decemberében meghalt, az erdélyi fejedelemség ügyei is új fordulatot vettek. 1589-ben Báthori Zsigmond nagykörűvé vált s átvette Erdély irányítását, de csakhamar belátta, hogy a törökkel és a Habsburg erővel szemben nehezen tudja függetlenségét megőrizni, ezért elhatározta, hogy Erdélyt Rudolf király kezére juttatja. A szövetséget 1595. január 28-án kötötték meg Prágában, s jutalmul a császár nagybátyjának leányát, Mária Krisztinát nyerte feleségül, akivel az év augusztus 6-án meg is tartotta esküvőjét. 1597-ben Zsigmond Prágában lemondott fejedelmi trónjáról, s Oppeln és Ratibor hercegséget nyerte szálláshelyül. Fial felesegétől külön vált és szeszélyes, könnyen befolyásolható, gyöngye jelleme miatt állandóan változtatta elhatározásait.

Király György Erdély kulcsának, Nagyváradnak kapitánya és Bihar megye főispánja, 1596. augusztus 20-án kelt levele alapján állíthatjuk, hogy a nehéz politikai helyzetben a keménykezü várparancsnok a császári csapatok vezetőjével, Teuffenbach Kristóffal, a felső- magyarországi főkapitánnyal, megfelelő kapcsolatot tartott. Ekkor írt leveleiben bizalmas szóbeli üzenettel küldte hozzá Kende Tamást. (*Papp László*: XVI. század végi nyelvjárásaink tanulmányozása. Bp. 1959. 17.)

Az erdélyi fejedelemség bizonytalan és sokszor változó hatalmi helyzetében Király György semmiképpen sem akarta Váradot, amely a reformátusok fontos városa volt, a Habsburg uralkodónak átengedni. Hogy milyen küzdelmet folytatott Báthori Zsigmond fejedellel az ügy érdekében, azt legjobban a fejedelemmel 1597. június 2-án hozza, illetve a váradiakhoz írott kemény hangú leveleiből láthatjuk. A fejedelem így leközölte őket: „hit igazítsátnak, az mi nem ti dolgotok, hagyjatok békét: szablya, kopja, katonához illő fegyver a ti dolgotok. Te pedig Király uram, felynyisd a szemedet, megládd mit cselekszel, ki előttök vagy a szolgáló rendnek, szajokon tarsd őket, jövendő háborúságra semmi okot ne adjatok, se protestátiókkal ne fenyegetsetek senkit, se hitet ne igazgassatok, mert valaki léssen kezdője: vagy kapitány, vagy lovász, vagy pap, vagy secularis: egy istráng szálát meg nem kímélek tőle. Egynehányotokra nem szólok, de ha mindnyájan oly vitéz emberek volnátok, az mint hitet tudtok igazítani, eddig régen Konstantinápolyból is kivertük volna a törököt... Darabos Gáspár és György deákok, az bestye áruló kurfiakati, kivond az laistromból, mindjárást elűzd! Váradon se hagyj őket lakni, ha én szolgálom voltam, szabott regulát én elívbem ne hozzanak. Ebben, ha másként cselekszel, gondold meg te magad, ha mi következik belőle. Ti pedig, kik jámbor és tősgyökeres nemes renden kívül valók vagytok: bírák, városbeliek, és városi főpolgárok, minden rendűek! szántás, kapálás az ti dolgotok, nem hitigazítás. Nem paraszat emberhez illik a hitigazítás, sem vargához, sem szűcshöz, sem protestátióval való fenyegetés egy pör bestye áruló kurva fiához is.” (*Társalkodó* 1840. 37. sz. május 6. 148.; *Osváth Pál*: Bihar vármegye sárréti járásra leírása. Nagyvárad 1875. 98–100.; *Szűcs István*: Szabad királyi Debrecen város történelme. Debrecen város történelme, Debrecen. I. kötet 1871. 217–218.)

Szűcs István szerint „Úgy látszik, hogy ezen fejedelemhez nem illő hangon írt levél tartalmát a váradi vár parancsnokai: Király György és Korlatovics Gergely rossz néven vették és ez okból magokat a fejedelemtől függetlenné tették, mert 1598-ban Miksa király Nyári Pál hű embere, Báthori Zsigmond pedig Bocskai István tanácsára Csáky István által egyszerre kérték fel a parancsnokokat a fontos vár átadására; azok

a dolog megítélésével előbb Derecskei Ambrus református lelkész bizván meg, a határozat az lón, hogy a várat Miksának adják át."

1598-ban a debreceniek Báthori Zsigmond előtt panaszt emeltek a zsold nélkül nyomorgó hajdúk ellen, hogy ezek családjaikat együtt bevették magukat Debrecenbe, s ott nemcsak a közterheket viselni, s ezekben részt venni vonakodnak, hanem a polgárság igazon jószágainak eltolválása, a város határában időző vidéki nép jószágainak elrablása mellett hallatlan zsarolásokat is követnek el, mi által a város ellen zúdítták az oszman hadak haragját. E panasz következtében a fejedelem 1598. január 21-én utasította Király Györgyöt, a váradi kapitányt, hogy a hajdúkat tiltsa el az ilyennemű zsarolástól, az engedhetetleneket pedig szigorúan büntesse meg. (Zoltai Lajos: Vidékiek beköltözése Debrecenbe. Debrecen 1902. 18.)

Azt is tudjuk, hogy Báthori Zsigmond felesége, Mária Krisztina 1598. július 13-án már a császár nevében ír ügyintéző levelet Király Györgynek: „Budai Jánosnak ott Váradon öt lóra rendeltünk fizetést, mind személyére s mind pedig lovaira azon renddel és állapottal, az mind több ott való császár ő felsége szolgálainak jár az ő fizetésre. Akarnánk azért kegyelmednek írni feléje, és császár ő felsége auctoritásából is parancsoljuk, hogy ennek utána te is öt lóra fizetess neki, az személyére is járjon meg az, az mint egyéb ott való öt lovas katonáknak szoktak adni.” (Deák Farkas: Magyar hölgyek levelei. Bp. 1879. 109.)

A levél címzéséből azt is megtudjuk, hogy Király György akkor is Várad kapitánya, és Bihar megye főispánja.

Báthori Kristóf azonban a Rudolfal közötti egység ellenére 1598 augusztusában visszatért Kolozsvárra, ami nagy bonyodalmat jelentett. Ezért a török hadjáratot indít Erdély ellen.

A törökök támadása idején a Habsburg uralkodó rendelkezése Rödern Menyhért császári tábornok veszi át Várad parancsnokságát, s melléje ezredesi rangban Király György, az előbbi várkapitányt rendeltetett. 1598 szeptember havában a török készülődésének hírére Rödern sziléziai gyalogosokat rendelt a várba, azonkívül 1500 gyalogost Püspökibe szállsolt el, Rottwang Menyhért vezérlete alatt. A török szerdár 14 ezer főnyi hadával szeptember 24-én már Várad felé közeledett, maga előtt hajtva a föld népet. Szeptember 25-én több falu felégetése hirdette a török sereg jelenlétét, mely tábort útvén szeptember 26-án megkezdte a város lövésését.

A várbeliek szorongatott helyzetében már az első napon Patócsi Pál és Vajda Ferenc kapitányok 350 darabantall megszöktek, a lovasok közül is zsoldhiány miatt többen elláltak. A császári vezér csakhamar erélyes ellenálláshoz kezdett. Miután látta, hogy a vár tarthatatlan, 30-án felgyújtatta a várost, s a fegyverfoghatókat a várba rendelte. A városba tóduló törökök közül egy hajdúcsapat sokat levágott. A vár védelme a következőkben alakult: a fődsánc védelme, mely a legveszélyesebb volt, Király Györgyre bízott, a palota melletti királyi bástyáját Nyáry Pál védte, s a Velence felé nézőt Ribisch Gottfried alezredes. Október 17-én a hajdúk kirohantak, mely alkalommal Király György ágyúgolyóval találva karját vesztette, majd amikor sebet orvosolni kezdték, október 24-én behalt sebibe, állítólag 70 éves volt.

A további ostrom alatt Nyáry Pál tüntette ki magát, majd a Körös vize segítette a magyarokat, mert az esőzések következtében erősen megáradván, a törökök sáncait elöntötte. Október 26-án újabb rohamot vezényelt a szerdár, de ez a támadás is sikertelen maradt s november 3-án a török minden alkudozás nélkül elvonult. (Borovszky: Bihar vármegye monográfiája 497—499.)

Ebben a veszedelmes helyzetben, amikor Király György látta a maga és családja sorsát, hagyatéka tutorának és gyermekei védelmezőjének a császárpárti szatmári várkapitányt, Melith Györgyöt kérte meg s feltehető, hogy hozzá juttatta el azokat az érteket, amelyek családja számára a jövőendő élet lehetőségét biztosították. Melith György, úgy látszik, Szatmár várában sem érezte a kincset biztonságban s kiszállíttatta azt 1585-ben épült, megerősített csengeri kastélyába, ahol aztán annak leltárát 1599-ben elkészítették.

Ebben az időben Melith Pál, a gazdag református főúr, a kortársak előtt nagy tekintélynek örvendett s nem egy adat van arra, hogy ismerősei és rokonai vagyonuk védelmezőjéül, illetve haláluk után özvegyeik és családtagjaik tutorául nevezték ki. 1590-ben, március 28-án Kölcsey János halála után, a végrendelet értelmében Melith Pál lett árvának gondviselője. Az erről szóló oklevelet nagyszámú tekintélyes Szatmár megyei birtokos és rokon írta alá (Sulyok István, Kende Tamás, Szentmarjay Farkas, Rétey Péter, Surányi Gábor, Salgay Bálint és Matuznay Gedeon). (Papp László i. m. 55.)

1593-ban pedig Telegdy János szeptember 29-én kelt végrendeletében főtestamentosnak, felesége és gyermekei oltalmazójának „meghitt jóakaró szerelmes atyjafiát, Melith Pál urat, Zokoly Miklós urat, Matuznay Gedeon urat, Chiapy Kristóf urat, Thelegdy Pál ősémet” bízta meg a tutorsággal. (Eckhardt Sándor: Két vitéz nemes úr 124.)

Melith Pál szívesen vállalta az ilyen megbízásokat. Ez Horvátországból Szatmár megyébe szakadt úr a vagyonos Melith családnek erőszakos és vagyonra éhes egységisége volt. Rokona Prépóstváry Bálint egri várparancsnok másik rokonának, Károly Mihálynak 1592. szeptember 2-án írt bizalmas levelében a családra vonatkozóan nagyon érdekes nyilatkozatot hagyott reánk: „Uram, értöm a Melyti nemzetségön istenünknek haragját: isten adta volna, hogy én hazudtam volna, de én mindenkor ezt remélttem, az kit im látok, kit magának is mondtam az szegény Melyti István uramnak, mikor Székelynétül és többektül az félek-tül el vőtte az jószágokat, kik közelbe voltak jószágokhoz ü nálánál, mégis elvőtte; hallottam azoknak istent emlékeztetvén igaz intenségére, bíróságára, igaz ítéletet kérvén istentől, hogy meg ne hagyja élni se magának se gyermekeinek; akkor magam is meg keseredvén szívbem mondtam szegének, miért kegyetlenkedik, ne szeresse gonoszul az másét, mert az magáét gyűlöli; féltő hogy az isten eltörli, sőt tréfában mondtam neki: im mast nyomorgasz, az én gyermekim jószágokat is elvőszöd, de még az én gyermekim is hasonlóképen cselekednek az te gyermekideiddel: vagy még az mit keressz, az is az én gyermekimé marad. Láttam, farkas módra mosolygotta, de ő soha azféle beszédrel nem gondolkodott, sőt semminek állította az én beszédömet. Pál uram is mindön istentelen latroknak pártját tartja, sőt azban gyönyörködik, az egyetlen egy fia vagyon, hogy az is asztalánál mint igyek és mint tudjon hajdu módra jobban szitkozódni: bizony uram nem várok semmi jót; úgy vagyon, mindnyájan bünösök vagyunk, de némely mégis többet retteg az isten haragjától, némely pedig csak mint szerencsének tartja ez világot.” (Károlyi Oklevéltár III. 571.)

A végrendeletekkel kapcsolatos megbízás sok bajjal járt, de egyáltalán sok lehetőséget is nyújtott vagyonszerzésre és a Melith Pál csengeri kastélyába került Király György hagyatéka sem volt ez alól kivétel.

Az 1599. február 23-án hivatalosan összeírt hagyaték sorsáról a későbbi években többször esett szó. Az Ecsedben lakó Báthori István, a Tiszántúl legtekintélyesebb alakja, országbíró nagyon rossz véleménnyel

volt Melith Pál megbízhatóságáról s vagyonkezelési módszeréről. Amikor 1603. június 10-én megírta pótvégrendeletét, nevelt fiának, tiltkárának, Tatay Istvánnak családját annak halála (1599) után mindenképpen óvni akarta a Melith-féle tutorkodástól. Így írt: „nem hagyom helyben, hogy Melity Pál az én holtom után piszkáljon az tutorságban. Mert egy az, hogy nem ő utánna találta az mije volt, hanem Isten után és én utánam. Más az, hogy az Kölcsey leányának és az Melity István lányának, ugyan-ezen Ibrányi Katának is, sőt egyebeknek akiknek tutora volt, *Melity Pál, soha igaz nem volt, nem igazán cselekedett velek, megcsalta őket. Nem akarom, hogy az Király Györggyével együtt mindent megegyék és elpusztítsanak*... Nem akarom, hogy az én holtom után is az Tatay István gyermekeinek Melity Pál tutorkodjék az én adományomban... se jószágokban, s marhájakban, se személyekben... Tatay Istvánnak jószágáról való levelei egy ládában vadnak, ugyan abban vagyon egy lajstromocská, mit adott Melith Pál Tataynéval, mikor hozzáadta vala... A Tatal István testamentumát is helyben hagyom az két dolgon kívül: tudnillik az Melity Pál tutorsága és az én csináltattam ruhákon kívül... Mert, hogy sem Melity Pál feleségestől és Rétei Péter feleségestől tutorkodnak az Tatay István gyermekeinek és jószágainak, inkább akarám, hogy minden marháját, jószágát az tűz emészténé meg, mert azok, sem egyebet is, nem méltók tutornak sok okokért.” (*Szádeczky*: Magyar családélet és háztartás III. 1879. 216—220.)

Fennmaradt egy levél, amelyet Melith Pálnak írt Petneházy István borosjenői kapitány 1604. november 30-án, s ebből kiviláglik, hogy Melith Pál a Király György árvának nem szolgáltatta ki a hagyatékot még akkor sem, hiszen Petneházy felesége Király György egyik leánya, Anna volt. A levél fénysívet vet Melith Pálnak a hagyatékkal kapcsolatos tevékenységére is: „Kegyelmednek ennek előtte is néminemő szükségim felől írtam vala, hogy az atyámfia számára való pénz, valami kevés, ha volna, adna nekem öt vagy hat százforintot, de mind ennek előtte is ennyire szükséges nem volt az pénz, mint most. Im azért most két szolgámat bocsátom kegyelmedhez, Móré Jánost és Gyulai Balást, mert az atyámfia öccsét, az Király Zsófia asszonyt kéri tőlem minduntalan az mátkájá, azért fárasztám az szolgáimat kegyelmedhez. Kegyelmedet azért kérem, ne fáradjanak heában az szolgáim, hanem az mi kevés pénz léssen az feleségem számára való, kegyelmed adjon abban az mint írtam kegyelmednek öt vagy hat száz forintot. Kiről ezen leveletem quitenliaul tartsa meg, kegyelmed, uram, jól tudja, hogy az menyegző sok pénzzel jár.” (*Károlyi Oklevéltár* IV. 2.)

A tizenny négy száz pénzből így kell féltizedtől múltván valami keveset kikönyörögni. Melith Pál azonban Báthori Istvánnal egy évben, 1605-ben meghalt s eltemették a csengeri református templomban. Így a Király György vagyona ott rekedt a Melith familia csengeri kastélyában. Erre bizonyossággal idézhetjük Bocskai István fejedelemse idejéből a korponai országgyűlés végzését 1605. december 10-éről „... vannak némely személyek, úgymint Czobor Mihály uram önágyasága, felesége képében és az néhai Király Györgynek leánya, kik panaszkodnak azon, hogy szegény Melith Pál viselte volna tutorságukat, mely árváknak marhájok, és jószágok most is az ő meg hagyott özvegyének és maradékinak kezében vagyon, ezen árváknak nagy károkkal és fogyatkozásokkal; és miérthogy az üdönnek háborúja miatt ordinarius törvények nem szolgálhatnak, és méltatlan dolog az árvák is, hogy az ő igazságoktól priváltassanak és jószágok, igazságok kívül ennyi ideig legyenek; hanem, hogy mindennek megadassék az övé, méltó, hogy Szatmár vármegye főispánja vagy vicispán-

ja, az holott az jószág vagyon székét hirdetvén, más kívül való vármegyékből is hitős vicéspánokat és törvényre hittel köteles személyeket oda convocáljon és az dolgot az megnevezett árvák és melith Pálnak özvegye és maradéki között ország törvénye szerint meglátassa... hogy az árvák ne kényszeritessenek nagyobb fogyatkozásokat szenvedni.” (*Magyar Országgyűlési Emlékek* XI. k. Bp. 1899. 505.)

Az 1606. május 11-én Kassán tartott országgyűlés újból kénytelen ezzel a hagyatékkal foglalkozni: „Ez elmúlt korponai gyűlésben Czobor Mihály uram házastársa, Melith Klára asszony és Király György árvái instantiájokra in persecutione causae tutelari articulust szerzett volt az ország, mely articulust ez mostani gyűlés is helyén hagy és conferal.” (XI. k. 809.)

Bocskai István halála után még 1608 őszén is az erdélyi követek: Segnyey Miklós és Kornis Zsigmond, külön kivánságukat nyújtják be az országgyűlésnek: „Nyilván lehet az nemes országnak nagy részénél, hogy a Király György árváinak tutorok Melith Pál uram volt, és minden pénzke, marhájok most is oda vagyon. Mely dolgrol az korponai gyűlésben az nemes ország végzett volt, ki hogy mostan is in vigore maradjon, kívánja az mi kegyelmes urunk az országtul.” (*Történelmi Tár* 1880. 323.)

Ezen kívül már nem sokat tudunk a Király családnak erről az ágáról. 1604-ben Király György árváinak a következő helyiségekben vannak birtokai: Veresfalva, Szombatság, Felsőtopa, Cseke, Bély, Alsó-Felsőszáldobágy, Szeleste, Bratafalva, Szentmiklós, Hidastelek, Bocskai Istvánnal együtt birtokolják Hosszúszász, Vasand, Sály, Babosta, Szigeti, Tenke, Belfenyér, Szeplak, Kápolnásgyanta, Tatamérfalva, Rusafalva, Sorbánfalva, Jánosd, Andacs és Tulka községeket. (*Lukinics Imre* i. m. 345.)

Bethlen Gábor fejedelem 1615. október 23-án Gyulafehérváron kelt adománylevelével a bajomi birtokot Petneházy István borosjenői kapitány és Zaránd vármegye főispánjának, valamint feleségének adományozta, a hozzáférhető falvakkal együtt, amelyek közt Bánk, Ohát, Zám (most Debrecen város területén fekvő) birtokrészei is felemlítettek. Az egészet 10 ezer forintért adta a fejedelem nekik zálogba (*K. O. IV. 120.*), de a nagyváradi káptalan előtt Bosnyák Tamás és felesége, Kenderesi Mária tiltakoztak Bajom vára és tartományi eladományozása miatt 1616-ban. (*K. O. IV. 118—119.*)

CÍMLAPKÉPÜNK

Címlapképünk a Bocskai István fejedelem által adományozott (1606) közös hajdú-címert ábrázolja, ami később Hajdúböszörmény város címere lett. A címer egyes motívumai a Bocskai-féle szabadságharcot bevezető álmosdi csatára utalnak.

A DÉRI MŰZEUM ÉPÜLETÉNEK FELÚJÍTÁSA

A rekonstrukció befejeződött, az épület műszaki átadása december 30-án megkezdődött. Előreláthatólag 1976 februárjában kezdődhet meg a visszalkötés. A kiállítások megrendezése, illetve megnyitása a közbefejt különféle eltolódások miatt a tervezettnél később történik meg.

A kollégiumi botanikus kert 1850. évi leltára

ÖTVÖS JÁNOS

Az egykori kollégiumi botanikus kerttel idők folyamán többen is foglalkoztak.¹ A nyomtatásban megjelent dolgozatokat, kettő kivételével (Kovács János² és Hoffer András³ műve) az jellemzi, hogy csak általánosságban beszélnek a botanikus kertről, a kertben élt növényekről semmit sem tudnak.

Alapos levéltári kutatás eredményeként, a botanikus kerttel kapcsolatban sikerült két eddig ismeretlen leltári kimutatást találni. Az első leltárt 1850. január 22-én mutatja be Török József felügyelő és Vas Pál főkertész. A leltár szerint az üvegházban 253 nevezetesebb külföldi növény, kívül a kertben szabadon tenyésztett 390 orvosi, 720 gazdasági és ipari növény, az arborétumban pedig 150 fa és cserje volt. Ez a leltár ma is megvan.⁴ A leltár azonban csak az üvegházi növényeket sorolja fel név szerint, a többi csak számszerűen említi.

A kert állományáról 1858-ban ismét készült leltár, melyet Kovács János 1860-ban mutatott be. A Gazdasági Tanács a leltárral kapcsolatban azt a megjegyzést teszi, hogy kívánatos volna közölni valamelyik kertészeti lapban.⁵ Ez a leltár sajnos ma már nem található.

Vas Pál halála után Kovács János és Paczelt János ideiglenes kertész leltárt készít, melyben 780 növényt sorolnak fel 482,60 Ft összegben. Ezt a leltárt nem tartják véglegesnek, mert Paczelt sok ritka növényt nem ismert és árukat is alacsonyra értékelte. Ezért felkérték Tökés Lajos kertészt (Vas Pál tanítványa volt), hogy ismereti alapján segítse az új leltár készítésében. A végleges leltár 1889-ben készült el, s 827 növényt sorol fel, 1690,90 Ft értékben. Ez a leltár is megtalálható a Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltárában.⁶

Az 1893. évben Kovács János és Müller Ottó a kert növényeit ismét összeírták — ez időben 1300 virágos növényt, 94 fát és cserjét találtak a botanikus kertben. Sajnos ez a jegyzék sem maradt meg.

Jelen alkalommal (hely hiányában) csak a rövidebb vagyis az 1850-ben készült levéltár tételeit mutatom be. A leltárban betűrendben találjuk a nevezetesebb üvegházi növényeket felsorolva. A felsorolással kapcsolatban a következőket jegyzem meg:

1. A jegyzéket betűhűen közlöm, a nyilvánvaló elírási hibákat zárójelben kijavítva adom. Ilyen hiba elég szép számmal található és az a benyomásom, hogy diktálás után készült a jegyzék.
2. Idők folyamán a nomenklatúrában változások történtek. Ezeket a változásokat zárójelben szintén feltüntettem.
3. A jegyzék egyszerű lemásolása nem sokat mond. A jobb megértés céljából, ugyancsak zárójelben megemlítem a családot, ahová az egyes faj tartozik, továbbá a növény előfordulási helyét, vagyis hazáját és néhány jellegzetes vonását is.

Ezek előrebocsátása után lássuk most már a jegyzéket:

ABUTILON striatum

[Malvaceae. Trópusi amerikai (Brazília, Kolumbia) származású cserje.]

ACHYMENES (helyesen ACHIMENES) coccinea

Chisbrectii
grandiflora
hirsuta
pedunculata
picta
rosea

[Gesneriaceae. Közép-amerikai eredetű, alacsony (40 cm magas) trópusi dísznövények. Mintegy 40 faj tartozik ide. Nyáron virítanak. Viráguk rendkívül színes (fehértől-liláig) — pl. a grandiflora borvörös, a rosea piros virágú.]

ACHYRRANTES (ACHYRANTHES) porrigens (ma IRESINE)

[Amaranthaceae. Trópusi amerikai levéldísznövény.]

ACONITUM japonicum

[Ranunculaceae. Kelet-ázsiai (Japán) nagy termetű, sárgás virágú dísznövény.]

ADIANTUM (ADIANTUM) capillus-Veneris

[Polypodiaceae. Dél-európai eredetű, nedves, hűvöst kedvelő páfrány.]

AGAPANTHUS umbellatus (ma A. africanus)

[Liliaceae. Dél-afrikai évelő dísznövény. Tőálló levelei szalag alakúak, kék színű virágai szárazon ernyőben állanak.]

AGAVE americana

[Ameyllidaceae. Mexikóban és Közép-Amerikában élő pozsgás évelő növény. Levelei tölevélrózsában ülnek, tövisesek. Nálunk 30—40, hazájában 7—8 éves korában virít, utána elpusztul. Virágtáza 6—8 m magas száron díszlik, a fehéressárga virágok összetett bogernyőben állanak.]

AGAVE americana foliis striata (ma A. ingens)

[Az előbbi fajtából abban különbözik, hogy a levele szélén sárga csík húzódik.]

ALBIZZIA lophanta (syn. Acacia lophanta)

[Leguminosae. Ausztráliában honos. Külső hasonlóság alapján az Acacia-val keverik össze.]

ALOE arborescens

imbricata
margaretefera (helyesen margaritifera)
socotrina
vemicosia

[Liliaceae. Húsos levelű, nagy termetű pozsgás növények. Mintegy 280 faj tartozik ide. Afrikában élnek. Az arborescens pl. 1—4 m magas, piros virágú, a levele fogazott.]

ALSTROEMERIA psittacina

[Amaryllidaceae. Dél-amerikai, gumós gyöktörzsű dísznövény.]

AMARYLLIS undulata (ma HIPPEASTRUM)

[Amaryllidaceae. Kedvelt piros virágú dél-afrikai dísznövény. Tévesen ma is Amaryllis néven van forgalomban.]

- AMONUM zercambet (helyesen zerumet)
[Zingiberaceae. Indiai eredetű fűszernövény. Virága sárga.]
- ARDISIA crenulata
[Myrsinaceae. Kelet-indiai eredetű örökzöld cserje.]
- ARISTEA cynea
[Iridaceae. Madagaszkár szigetén és Dél-Afrikában honos.]
- ARUM trilobum (helyesen trilobatum)
viviparum
[Araceae. Trópusi (India) torzasvirágzatú dísznövények.]
- AZALEA indica plures hybrid (ma RHODODENDRON)
[Ericaceae. Trópusi ázsiai cserje. Tölcséres virága végálló. Kedvelt szobanövény.]
- BAMBUSA arundinacea
[Gramineae. Kelet-indiai eredetű. Bambusznád néven ismert növény. Kelet-Ázsiában fontos építészeti és ipari anyag.]
- BEGONIA discolor
diversifolia
manicata
platanifolia
zebrina
zebrina sanguinea
[Begoniaceae. Amerika, Ázsia és Afrika trópusi vidékein mintegy 1000 faja él. Egyeseiket szép díszes leveleikért, másokat pedig virágáért kedvelik.]
- BOSEA Yermavora (helyesen BOSIA Yernamora)
[Amaranthaceae. Kanári-szigeteki cserje.]
- BOUSSINGAULTIA (BOUSSINGAULTIA) baseloides
[Basellaceae. Trópusi amerikai kúszó növény. Levelei húsosak, fényesek, fürtös virágzata fehér és illatos. Gumójáért termesztik.]
- BOUWARDIA (BOUWARDIA) coccinea
[Rubiaceae. Mexikóban és Közép-Amerikában honos törpe cserje. Virága illatos.]
- BROMELIA Karatas
[Bromeliaceae. Trópusi amerikai (Brazília) levéldísznövény.]
- BROWALIA (BROWALLIA) elata
[Solanaceae. Trópusi amerikai dísznövény.]
- BRUGMANNISIA (BRUGMANISIA) candida (ma DATURA)
[Solanaceae. Trópusi amerikai dísznövény. Nagy, lelógó tölcséres virága van.]
- BUDUS (BUXUS) balearica
[Buxaceae. A Földközi-tenger vidékén élő örökzöld cserje.]
- CALCEOLARIA angustifolia
rugosa plures hybrid (ma C. integrifolia)
[Scrophulariaceae. Dél-amerikai dísznövény. Papucsra emlékeztető virága változatos színű — piros, sárga és csíkos.]
- CALLA aethiopica (ma ZANTEDESCHIA)
[Araceae. Fokföldi mocsári növény. Virága fehér színű.]
- CALLISTEMON linearis
rigidus
viridiflorus
[Myrtaceae. Ausztráliai cserjék, mintegy 12 faj tartozik ide.]
- CALLYSTACHYS (CALLISTACHYS) obovata
[Leguminosae. Többet nem sikerült megtudnom felőle.]
- CAMELLIA japonica plures hybrid
[Theaceae. Hazája Kína—Japán. Örökzöld cserje, bőrnemű levele és piros-fehér virága van. Kedvelt dísznövény.]
- CARMICHELIA australis
[Leguminosae. Új-zelandi eredetű cserje. Szép lila virága van.]
- CASSIA corymbosa
[Caesalpiniaceae. Afrikai (Arabia) cserje. Levele (szennalevél) használt orvosság. Virága sárga.]
- CASUARINA paludosa
[Casuarinaceae. Indó-malaji szigetvilágban élő fás növény. Fiatal korában szép alakú és virágú cserje, később faszzerű lesz.]
- CERATONIA siliqua
[Caesalpiniaceae. Arabia az óshazája, ma a Földközi-tenger vidékén általánosan elterjedt — közismert neve Szentjánoskenyérfa.]
- CEREUS albispinus
candicans
flagelliformis (ma Apocactus flagelliformis)
peruvianus
peruvianus monstruosus
speciosissimus
triangularis
virens fulvispinus
[Cactaceae. Főleg Mexikóban élnek. A peruvianus oszlop alakú, 5—8 bordájú kaktusz. Ennek monstruosus változata sziklakerti kaktusz. A flagelliformis ceruza vastagságú, 1,5 m hosszú hajtáson leőgő, 10 cm nagyságú piros virágú kaktusz.]
- CESTRUM Parqui
[Solanaceae. Közép- és dél-amerikai (Csile) eredetű apró cserje. Fürtös virágzata rendkívül illatos. Termése mérges.]
- CHAMAEROPS humilis
[Palmae. Mediterrán törpe pálma — egyetlen európai pálma. Óshazája Dél-Európa.]
- CHLEONE (CHELONE) barbata (ma PENTSTEMON)
[Scrophulariaceae. Mexikói évelő dísznövény. Kárminpiros vagy fehér virága van.]
- CHORISEMA (CHORIZEMA) rhombaeum
[Leguminosae. Nyugat-ausztráliai örökzöld cserje. Fürtös tarka virágzata van.]
- CINERARIA Amelloides (ma SENECIO)
lanata plures hybrid
platanifolia
[Compositae. Mintegy 1300 faja tartozik ide. Az Amelloides dél-afrikai, a lanata Kanári-szigeteki eredetű. A kertész használatban ma is Cineraria a neve.]
- CISSUS antarctica
[Vitaceae. Ausztráliai eredetű kúszó cserje.]
- CITRUS aurantiaca (helyesen auraticum — ma pedig C. aurantium)
medica
[Rutaceae. Indiából származó örökzöld fák. Az aurantiaca keserű narancs, a medica savanyú citrom. Cserébben is tartják mint dísznövényt.]

COBAEA scandens
[Polemoniaceae. Mexikói kúszó növény. Levélkacsokkal kapaszkodik, harang alakú virága lilásfehér.]

CORRAEA alba
[Rutaceae. Ausztráliai molyhos cserje, szép fehér virágokkal.]

COTYLEDON orbiculata (ma C. undulata)
[Crassulaceae. Fokföldi szukkulens félcserje.]

CRASSULA coccinea
imbricata
lactea (syn. Rochea falcata)
spatulata
[Crassulaceae. Mintegy 120 faj tartozik ide. Arábiában, Dél-Afrikában és Madagaszkár szigetén élő pozsgás dísznövények.]

CRATAEGUS lucida
[Rosaceae családába tartozó cserje. Többet nem tudtam meg felőle.]

CRINUM americanum
[Amaryllidaceae. Trópusi Amerika tengerparti vidékein. Tölcséres virága illatos.]

CUPRESSUS pendula (ma C. funebris)
sempervirens
[Cupressaceae. Mediterrán örökzöld fák.]

CYCAS revoluta
[Cycadaceae. Trópusi ázsiai növény — szágópálma.]

CYPERUS alternifolius
[Cyperaceae. Madagaszkári mocsári növény. Levelei a szár végén rózsát alkotnak. Kedvelt dísznövény.]

DAPHNE odora variegata
[Thymelaeaceae. Trópusi szubtrópusi (Japán, Kína, Formósa), alacsony, illatos virágú örökzöld cserje.]

DIANELLA coerulea
[Liliaceae. Trópusi ázsiai és ausztráliai örökzöld cserje.]

DIPLACUS puniceus (ma MIMULUS)
[Scrophulariaceae. Amerikai eredetű, szép tarka virágú dísznövény.]

DRACAENA terminalis (ma CORDYLINA terminalis)
[Liliaceae. Délkelet-ázsiai (Kína) dísznövény. Szép leveleiért kedvelik.]

ECHINOCACTUS Carynoides
gracillimus
Ottonis
Zuccarini
[Cactaceae. Gömb alakú kaktuszok, kb. 400 faj tartozik ide. Többnyire Mexikóban élnek.]

ECHINOPSIS Eryesii
glauca
multiplex
[Cactaceae. Dél-amerikai (Uruguay, Argentína) gömbkaktuszok. Kb. 40 faj tartozik ide. Este virítanak. Az Eryesii 25 cm hosszú tölcséres virága fehér, a multiplex lila virágú.]

EPIPHYLLUM truncatum (ma ZYGOCATUS truncatus)
[Cactaceae. Hazája Mexikó. Lecsüngő piros-lila virága a hajtás végén van. Nálunk karácsonyi kaktusz a neve.]

ERITHRYNA (ERYTHRINA) laurifolia
[Leguminosae. Trópusi amerikai (Brazília) dísznövény.]

EUPHORBIA Breonii
mammillaris
[Euphorbiaceae. Trópusi afrikai, amerikai dísznövények.]

EVONYMUS (EUONYMUS) japonicus albo marginatus
[Celastraceae. Hazája Japán. Örökzöld, szögletes szárú cserje. Apró virága fehér, termése narancsvörös. Az albo marginatus kerti változat, levelei széle fehér.]

FABRICIA laevigata
[Leguminosae. Ausztráliai örökzöld dísznövény. Virága vörös.]

FICUS australis (ma F. rubiginosa)
elastica
pendula
stipulata
[Moraceae. Délkelet-ázsiai fák. Börnemű leveleik fényes zöldek. Nálunk levél-dísznövények. A tarka levelű australis hazája Ausztrália. Az elastica (gumifa) 25 m terebélyes, levele fényes zöld. A stipula kapaszkodó gyökerekkel kúszó cserje.]

FUCHSIA coccinea plures hybrid
fulgens
[Onagraceae. Közép- és Dél-Amerika egyenlítő környéki vidékein él. A virág csészéje skarlátpiros, a szirma lila.]

GARDENIA florida
radicans
[Rubiaceae. Mintegy 60 faj tartozik ide. Részben Amerikában (Florida), részben pedig Délkelet-Ázsiában (Japán) honosak. Fényes zöld levelű cserjék. Viráguk fehér és illatos.]

GESNERIA rutila
zebrina
[Gesneriaceae. Trópusi amerikai dísznövények. Kb. 40 faj tartozik még ide.]

GLOXINIA (ma SINNINGIA) hybrida rubra
Menziesiana
rubra
speciosa
speciosa candida
[Gesneriaceae. Brazíliai eredetű dísznövények.]

HAEMANTHUS puniceus
[Amaryllidaceae. Trópusi afrikai, skarlátpiros virágú dísznövény.]

HARIOTA salicornioides
[Cactaceae. Dél-brazíliai sárga virágú kaktusz.]

HEA aquifolium
[Megfejtteni nem tudtam. Lehet iráshiba is — talán HEVEA lenne, ebben az esetben a braziliai kaucsukfa egyik fajára gondolhatnánk.]

HEBISCUS (HIBISCUS) rosa-sinensis
[Malvaceae. Kinai—indiai eredetű bokor. Virága rózsaszín- és fehér színű.]

HEDERA hibernica
[Araliaceae. Európai kúszó dísznövény.]

HELIOTROPIUM peruvianum
[Boraginaceae. Perui eredetű félcserje. Kék virága vanília illatú.]

HEMMIMERIS (HEMIMERIS) coccinea
[Scrophulariaceae. Többet nem tudok felőle.]

HOYA camosa (helyesen carnosa)
[Asclepiadaceae. Viaszvirág. Kínában és Ausztráliában honos. Csavardottan kúszik, viaszzerű virága illatos.]

HYDRUNGEA (HYDRANGEA) hortensia (ma *H. opuloides*)
[Hydrangeaceae. Hazája Japán. Cserjeszerű, piros-kék virágú növény.]

INDIGOFERA purpura
[Leguminosae. Hímáljai eredetű cserje. Virága rózsaszínű.]

JAMBOSA vulgaris
[Myrtaceae. Örökzöld fa. Izletes bogyójáért a forró égövön mindentűt ültetik.]

JASMINUM odoratissimum
[Oleaceae. Trópusi-szubtrópusi cserje. Sárga tölcseres virága illatos.]

JUSTITIA adhadota (helyesen adhadota, ma pedig **JACOBINA**) speciosa
[Acanthaceae. Kb. 30 faj tartozik még ide. Az adhadota Új-Zélandon honos, a speciosa pedig amerikai (Brazília) eredetű cserje.]

KENNEDIA (KENNEDYA) rubicunda
[Leguminosae. Ausztráliai örökzöld cserje.]

LACHENALIA tricolor
[Liliaceae. Dél-afrikai dísznövény. Két levele szíjszerű, fürtös virága sárgás-skarlátpiros.]

LANTANA cammara
crocea
multiflorus
nivea
Sellowii (ma sellowiana)
Youngii
[Verbenaceae. Trópusi amerikai cserjék. Viráguk piros-sárga-fehér.]

LAURUS indica
nobilis
[Lauraceae. Az indica Indiában, a nobilis pedig a Földközi-tenger vidékén honos örökzöld fa. Levele illatos. Ez a közismert babér.]

LILIUM lancifolium
longifolium
[Liliaceae. Japánból származó dísznövények. Fehér tölcseres viráguk illatos.]

LOBELIA coerulea
[Lobeliaceae. Trópusi (Dél-Afrika) dísznövény.]

LOPHOSPERMUM (ma MAURANDIA) erubescens
[Scrophulariaceae. Mexikói eredetű dísznövény.]

LYCOPODIUM denticulatum
prostratum
[Lycopodiaceae. Edényes, virágtalan dísznövények.]

MAMMILIARIA columnaris
coronaria
obscura
polythele
pusilla (ma prolifera)
quadrispina
rhodantha
wildiana
[Cactaceae. Mintegy 600 faj tartozik ide. Közép- és dél-amerikai kaktuszok — a legtöbb Mexikóban él. A pusilla sűrű gyept alkotó törpe kaktusz, a rhodantha pedig szép kármínpiros virágú.]

MARANTHA Zebrina (helyesen MARANTA zebrena)
[Marantaceae. Trópusi amerikai (Brazília) levél-dísznövény. Levele lila, virága lila, fehér vagy kék csíkozással.]

MATRICARIA Moundiana
[Compositae. Többet nem sikerült megtudnom felőle.]

MAURANDIA Barclayana
[Scrophulariaceae. Mexikói kúszó díszcserje.]

MELIANTHUS major
[Melianthaceae. Dél-afrikai mézelő cserje.]

MESEMBRIANTHEMUM acinaciforme
aurantiacum
coccineum
cornutum
deltoideum (helyesen deltoides)
tenellum
violaceum
[Aizoaceae. Dél-afrikai, arabiai, amerikai sivatagi cserjék. Mintegy 400 faj tartozik ide. Selymes viráguk csak napsütésben nyílik.]

MIKANIA scandens
[Compositae. Dél-amerikai kúszó dísznövény. Nálunk nem virít.]

MIMOSA acanthocarpa (syn. *Acacia acanthocarpa*)
pudica
[Leguminosae. Mintegy 300 faj tartozik ide. Trópusi amerikai Brazília) cserjék. A pudica levelei érintésre hirtelen összehúzódnak. Rózsaszínű gömbvirága van.]

MIMULUS luteus
moschatus
[Scrophulariaceae. 60 faj tartozik ide. Amerikai dísznövények. A moschatus kellemes illata miatt kedvelt.]

MONTBRETIA (ma TRITONA) securigera
[Iridaceae. Közép- és dél-amerikai trópusi növény. A Gladiolushoz hasonló.]

MUSA coccinea
paradisica
[Musaceae. 80 faj tartozik ide. A coccinea hazája Kína, a paradisica pedig indiai eredetű. Ez a közismert banán.]

MYRSINE africana
[Myrsinaceae. Dél-afrikai, 2 m magas örökzöld cserje.]

MYRTUS communis
tenuifolia
[Myrtaceae. A communis mediterrán örökzöld cserje. Levele fényes zöld és illatos, virága fehér.]

- NERIUM oleander splendens
[Apocynaceae. Földközi-tenger vidéki örökzöld cserje, 4 cm nagyságú virága rózsaszínű. Mérges növény.]
- OPUNTIA brasiliensis
ficus indica
leucoacantha
myrodasis
Tuna
[Cactaceae. 150 faj tartozik ide. Amerikai eredetű kaktuszok, a Földközi-tenger vidékén elvadulva találhatók. A ficus indica virága sárga, a leucoacantha szára fehér szőrökkel borított.]
- ORNITHOGALUM scilloides
[Liliaceae. Dél-afrikai hagymás dísznövény.]
- OXALIS Bowlia
flava
[Oxalidaceae. Dél-afrikai, amerikai sárga virágú dísznövények.]
- PAEONIA Moutan (ma P. suffruticosa)
[Paeoniaceae. Kelet-ázsiai (Kína) eredetű bokor. Virága rózsaszínű.]
- PASSIFLORA coerulea
coerulea racemosa
princeps
[Passifloraceae. 400 faj tartozik ide. Trópusi amerikai kúszó cserjék. Viráguk piros-fehér.]
- PAULOWNIA imperialis (ma P. tomentosa)
[Scrophulariaceae. Kelet-ázsiai (Japán) eredetű fa. Ibolyás színű virága illatos, végálló bugában állanak.]
- PELARGONIUM plures hybrid
[Geraniaceae. Dél-afrikai eredetű — ezt nemesítették ki számtalan változatban. Ez a kedvelt muskátli.]
- PENTSTEMON (PENTSTEMON) gentianoides coccineus
barbatus (ma CHELONE barbatus)
[Scrophulariaceae. Mexikói eredetű, kárminpiros virágú dísznövények.]
- PHOENIX dactylifera
[Palmae. Észak-afrikai, tipikus szaharai fa. Ez a közismert datolya.]
- PHORMIUM tenax
[Liliaceae. Új-zélandi eredetű, 1,5 m magas dísznövény, bőrnemű levelei vannak.]
- PHYLOCACTUS Ackermannii
[Cactaceae. Hazája Mexikó—Argentína. Virága piros.]
- PIPER aromaticum
[Piperaceae. Trópusi fűszernövény.]
- PISTACIA terebinthus
[Anacardiaceae. A Földközi-tenger vidékén, Kelet-Ázsiában és Kalfornióban honos cserje.]
- PLUMBAGO coerulea
Zeylanica
[Plumbaginaceae. 10 faj tartozik ide. Kelet-indiai szigetvilágból és Fokföldről származó cserje.]
- POLYGALA grandiflora
[Polygalaceae. Többet nem tudok felőle.]
- POLYPODIUM aureum
[Polypodiaceae. Az Antillákon élő páfrány. Kúszó rhizómája van, levelei kékeszöldek.]
- PORLIERIA hygrometrica (helyesen PORLIERIA hygrometra)
[Zingiberaceae. Hazája Peru. Faszzerű dísznövény.]
- PRIMULA sinensis
[Primulaceae. Hazája Kína. Levele puhán szőrös.]
- PUNICA granatum
[Punicaceae. Földközi-tenger vidéki (Tunisz) skarlátvörös virágú cserje.]
- RENEALMIA nutans
[Zingiberaceae. Trópusi ázsiai—afrikai növény.]
- RHAMNUS alternus
[Rhamnaceae. Díszcserje. Többet nem tudok felőle.]
- RHODODENDRON arboreum
ponticum (syn. Azalea pontica)
[Ericaceae. Magas hegyvidéki növények. Mintegy 350 faj tartozik ide. Európában, Ázsiában és Észak-Amerikában élnek.]
- RIBES sanguineum
[Saxifragaceae. Észak-amerikai (Kalifornia) cserje. Virága rubinpiros.]
- RIVINIA (RIVINIA) laevis
[Phytolaccaceae. Trópusi amerikai (Brazília és Mexikó) rózsaszín virágú félcserje.]
- ROCHEA falcata (ma CRASSULA falcata)
[Crassulaceae. Dél-afrikai poszgas növény. Virága piros.]
- ROSA bifera plur. hybr. (helyesen corymbifera)
indica bengaliensis plur. hybr. (ma ROSA chinensis)
indica bourbonica plur. hybr. (ma borboniana)
Lawrentiana (ma lawrenceana)
Noisettiana plures hybr.
odorata plures hybr.
[Rosaceae. Ma már ritkán ültetett kínai és amerikai eredetű rózsák.]
- SACHARUM (SACCHARUM) officinarum
[Gramineae. Trópusi vidékeken többfelé termesztik. Cukornád.]
- SALLA maritima
[Nem tudtam megfejteti.]
- SALVIA fulgens
Grahamii
splendens
tubifera
[Labiatae. Mintegy 500 faj tartozik ide. Kedvelt dísznövények. A Grahamii skarlátpiros virágú, a splendens pedig brazíliai eredetű 1,5 m magasságú félcserje.]
- SEDUM coeruleum
Sieboldii
[Crassulaceae. Kb. 180 faj tartozik ide. Szukkulens dísznövények, a Sieboldii Japánból származik.]
- SEMPERVIVUM arboreum fol. variegatis (helyesen variegatis)
[Crassulaceae. Szukkulens sziklanövények.]

- SOLANUM antropurpureum
[Solanaceae. Dél-afrikai eredetű dísznövény.]
- SONCHUS fruticosus
[Compositae. Többet nem tudok felőle.]
- SPARMANNIA africana
[Tiliaceae. Dél-afrikai, fehér virágú dísznövény.]
- STAPELIA variegata
[Asclepiadaceae. Dél-afrikai kaktuszképű szukkulens. Sárgán foltos a virága.]
- STATICE pseudo-america
Plumbaginaceae. Szikes helyen élő növény.]
- STREPTOCARPUS Rhexii
[Gesneriaceae. Trópusi afrikai dísznövény.]
- SUTHERLANDIA capensis
[Leguminosae. Ausztráliai cserje.]
- SYPHOCAMPYLOS (SIPHOCAMPYLUS) bicolor
[Lobeliaceae. Trópusi amerikai cserje.]
- TECOMA capensis (ma CAMPSIS radicans)
grandiflora (ma C. grandiflora)
[Bignoniaceae. A capensis észak-amerikai, a grandiflora kínai—japán eredetű kúszó növény. Rendesen fal mellé ültetik. Tölcséres viráguk vörös.]
- THEA viridis
[Theaceae. India és Japán a hazája. Fehér virágú cserje. A kertészetben Camellia a neve.]
- TIGRIDIA Pavonia
[Iridaceae. Közép-amerikai dísznövény. Virága piros-lila.]
- TILLANDSIA amoena
speciosa
[Bromeliaceae. Kb. 250 faj tartozik ide. Chile—Észak-Amerika a hazája. Epifita (fán lakó) növények.]
- TORRENIA (TORENIA) concolor
[Scrophulariaceae. Kelet-indiai—kínai dísznövény.]
- TRADESCANTIA discolor
zebrina (ma ZEBRINA pendula)
[Commelinaceae. Mintegy 30 faj tartozik ide. Mexikó—Közép-Amerika a hazájuk. Csüngő dísznövények. Levelük fonáka piros, a színén ezüstösen csíkozott.]
- VERBENA teucrioides et plures hybr.
[Verbenaceae. Dél-amerikai eredetű dísznövény.]
- VERONICA speciosa
[Scrophulariaceae. Bokros cserje.]
- VINEA (helyesen VINCA) rosea (ma CATHARANTHUS roseus)
[Apocynaceae. Trópusi eredetű rózsaszín virágú dísznövény.]
- VISTARIA (helyesen VISCARIA) chinensis
[Caryophyllaceae. Többet nem tudok felőle.]
- YUCCA aloefolia (helyesen aloifolia)
gloriosa
[Liliaceae. Közép- és Észak-Amerika déli részén levő száraz területein élő növény.]

A jegyzék vizsgálása közben tűnik szemünkbe az Orchisok teljes hiánya. Azt lehet mondani, hogy az egész Európára kiterjedő Orchis láz ezekben az időkben érte el tetőfokát, s hogy a fűvészkertbe nem került be ezekből a gyönyörű virágokból egy darab sem, ennek oka az lehetett, hogy az Orchis gumók igen drágák, a fűvészkertnek pedig nem volt lehetősége drága Orchisok beszerzésére.

A jegyzéknek nemcsak a kertkultúra szempontjából van jelentősége, ugyanis segítségével bepillantást nyerhetünk a 120 évvel ezelőtti virágkedvelésbe; ennél sokkal nagyobb művelődéstörténeti jelentősége: a sárosnak, porosnak és maradinak híresztelt Debrecenben volt egy hely, ahol a város lakói, diákjai gyönyörködtek Ausztrália, Amerika, Ázsia és Afrika növény-érdekességeiben, szépségében. Milyen elmaradottság ez?

Jegyzetek:

1. Az Irodalmi feldolgozások közül legkomolyabb Tamásy G.: A debreceni régi botanikus kert alapításának története újabb levéltári adatok alapján. (Debreceni Szemle 1930.)
2. Kovács J.: A fűvészkert. (Ref. Gimnázium Ertesítője 1894—1895.)
3. Hoffer A.: A százéves fűvészkert. (Debreceni Protestáns Lap 1923.)
4. Gazdasági Gyűlés Jegyzőkönyve. 185/252. (Tiszántúli Ref. Egyházker. Levéltára.)
5. Gazdasági Gyűlés Jegyzőkönyve. 1860/239. (T.R.E.L.)
6. Gazdasági Tanács Jegyzőkönyve. 1869/213. (T.R.E.L.)

Rév a Tiszán

POZDER MIKLÓS

Egy érdekes kis angol nyelvű könyv került a kezembe, 120 esztendeje, hogy Londonban kiadták. Az egyik fejezet minden bizonnyal felkeltheti a debreceniek érdeklődését, olvassuk hát, hogyan is festett egy rév a Tiszán a múlt század első felében.

„Kivéve egy-két hidat a Tiszán, az átkelés a folyó magyar, alföldi szakaszán komppal történik. Ezek elég nagyok, hogy két vagy négy szekeret is befogadjanak, s ezeket a kompat a folyón átfeszített erős kötelek segítségével, — melyek mindkét parton oszlopokhoz vannak rögzítve, — vagy sokkal inkább evezők segítségével moztatják.

A révészek a kikötőhelyek melletti kunyhókban laknak, és szabad idejükben, — mellyel bőségesen rendelkeznek, — a fűzek ágaiból, melyek a folyó partjait szegélyezik, kosár-, kas- és hátikosár-fonással foglalkoznak.

A rév közelségét egy pár ezüstlelvél nyár jelzi általában, melyek amellet, hogy egy vagy több kunyhót árnyékolnak, a vándornak irányzóként szolgálnak. Nem messze a révtől áll a csárda, híjával minden belső és külső vonzóerőnek és kényelemnek, kivéve az olcsó bort és a kiváló kenyeret. Az ország ezen vidékén alig igénylik a jó vendégfogadókát, mivel az embereknek az itt a szokása, hogy bőségesen ellátják magukat útravalóval az utazás előtt, és így pihenőiket barátaiknál, vagy más vendégterítő birtokos házában könnyen tarthatják.

A tiszai rév, bár általában csak gyér forgalmú, nagyon forgalmas képet mutat a debreceni vásárok idején, — Debrecen a legjelentősebb kereskedőváros Kelet-Magyarországon. — Ekkor a sztyeppét keresztező számtalan keréknyom mellett a járművek és marhacordák hosszú sorát láthatjuk összegyűlni északra, nyugatra és délről a különböző átkelőhelyeknél. Érdekes és egyúttal szórakoztató az emberek e tarka gyűlekezetét megfigyelni, akik nyelvben, ruházatban, szokásban, viselkedésben, általános megjelenésükben és foglalkozásukban mind-mind jellegzetesen különböznek egymástól.

A magas, hosszú társzekerek, melyek inkább mozgó házakhoz hasonlítanak, s melybe 12 vagy 14 kistermetű lovacska van befogva, az északi hegyvidék megyéinek szlovákjaié, akik hozzák termékeiket a vásárra: fa-, agyag- és üvegárut, vásznat, gyógynövényeket, vasárut stb. Ezen árúk tulajdonosait könnyen felismerhetjük szőke hajukról, világosszínű, szakállal arukról, csendes viselkedésükről és lágyszóval beszédükről. Egyszerű sötét ruhát viselnek, széles kettős bőrvél, melyben tartják a pénzüket.

A kisebb kocsik, melyeket erős német lovak húznak és súlyos ládákkal és bálákkal vannak megrakva, a pesti és bécsi kereskedőké, akik osztrák árut és fűszereket küldenek Debrecenbe jó magyar aranyakért vagy

nyersanyagért cserébe. Ezeket a szekereket kereskedősegek kísérik, akiket franciás öltözetük és német beszédük alapján könnyen felismerjük.

Itt és ott a nehéz társzekerek hosszú sorát megszakítja egy könnyű magyar kocsi, vagy egy nemesember négy gyorslábú méntől húzott elegáns hintaja, — a lovak gyakran egy sorba befogva, — a sztyeppre élénk tekintetű barna fia a kocsis, aki gazdagon díszített fehér szűrbe, vagy testhezállós és izléssel szőtt ruhába van öltözve.

A szekerek, melyek nyersbőrrel vannak tele, vagy olcsó és cifra divatáruval, a zsidó kereskedőké. Kopott bársonyruhájuk, éles akcentusuk és jellegzetes arcvonásuk ezt nem is teszi kétségesse.

Ezekután jönnek a gulyások, csikósok. Nemes vonású, marcona arcukat széles karimájú kalap árnyékolja. Sebessen száguldanak, vagy lassan terelik marháikat és lovaikat hosszú ostarokkal.

Megyei pandúrok, — a vidéki rendőrök, — csapata, szintén lóháton, csinos huszáregyenruhában, karddal, puskával, pisztollyal felfegyverezve jelenik meg. A pusztát járőrözik szegénylegények után.

„Ezek a karavánok, melyek olyan különböző vidékekről érkeznek, a tiszai réveknél találkoznak, hogy átkeljenek a folyón, ahol bizony viharos idő esetén türelmüknek igen gyakran komoly próbát kell kiállnia.

1847 őszén, a debreceni nagyvásár idején, tanúja voltam a kereskedők, szekerek és marhacordák egy szokatlanul nagy gyülekezetének a csurgói révnél. Érkeztemkor támadt éppen fel az erős északi szél, mely az átkelés olyan veszélyessé tette, hogy a révészeknek abba kellett hagyniuk a munkájukat.

Minden pillanattal nőtt a tömeg az újonnan érkezettekkel. Könnyen érthető, hogy ez alkalommal a főrévész volt a legjelentősebb személy. Az ő kunyhóját ostromolta minden újonnan érkezett, hogy a nap sorsát tőle, saját szájából hallhassa. Ebben az időben a főrévész Csurgón egy Istók nevű férfi volt. 60 évének dacára még élénken végezte kemény munkáját és atlétai természetével, hosszú hullámos hajával és hatalmas bajuszával inkább nézett ki valamilyen törzsfőnöknek, mint egyszerű révésznek. Hosszú gyakorlatból tudta, hogyan kell kezelni az utasokat, és nagy méltósággal ivott azoknak az egészségre, akik kalucsakból megkínálták, vagy megtömté pipáját az udvariasságból kínált dohányos bőrcsokkókból.

Mikor a nap legutolsó sugara is leáldozott a sztyeppén, és a szél csak kissé enyhült, mindannyian feladták az éjszakai átkelés gondolatát és kényelembe helyezték magukat, amennyire azt a lehetőségek megengedték. Itt és ott sátrat állítottak, tüzet gyújtottak nádból vagy száraz trágyából. A tüzek körül csoportosultak, hogy elkészítsék vagy elfogyasszák estebéjüket. A lovakat páronként összebéklyózták és a legelőre hajtották, ahonnan a tábor zsvaja és moraja közé csengőik hangja hallatszott.

Így írt erről Miss. A. M. Birkbeck az 1854-ben Londonban kiadott „Rural and Historical Gleanings from Eastern Europe”, — Szemelvények Kelet-Európa vidéki életéről és történelméről, — című művében.

Járjunk azonban utána, hogy ki is volt ez az angol miss? Könnyen megtudhatjuk, hogy ez az álnév Mednyánszky Sándor 1848–49-es honvédtiszt rejtje, aki a szabadságharc leverése után Angliába emigrált. Ott írta, angol származású felesége segítségével ezt a művet, mely Magyarországról szóló történelmi és néprajzi cikkeket foglal magában.

A könyv 19 fejezetéből érdemes egyet-kettőt megemlíteni: A pusztá, A tiszai rév, Eger és borkultúrája, A székelyek, A horvátok, A szerbek, Klapka György, Este a fonóban, A cigányok.

Mednyánszkyról, — aki 1816-ban született Egerben és 1875-ben (száz éve) halt meg Budapesten, — bővebbet tudhatunk meg Szinnyi József „Magyar írók élete és munkái” c. művében.

Életében mindvégig a szabadságharc eszméiért küzdött, 1848/49-ben a csatamezőkön, az emigrációban az ügy érdekében kifejtett írásaiival, valamint az 1859-es, 1866-os években az olaszországi, illetve a porosz— osztrák háborúban alakított magyar szabadcsapatokban ismét fegyverrel. Sokáig Kossuth mellett élt Torinóban.

ÉRDEKES MŰZEUMI RABLÁS

A műtárgyablás nálunk is terjed, bár örömmel mondhatjuk el, hogy ezen a téren „elég jól állunk”. Talán ezért is keltett nagy feltűnést az a múzeumi lopás, amit május 27-ről 28-ra virradó éjjel követtek el ismeretlen tettesek Budapesten. A lopás különben rendkívüli körülményei miatt is figyelmet érdemel. A tettesek betörték a Közlekedési Múzeum Deák-terti, földalatti kiállítóhelyiségeibe. Itt állították ki a Földalattivatású első kocsiit. A tolvajok a kiállított három kocsi egyikét szinte teljesen leszerelték, pótolhatóan műszereket, felszerelési- és berendezési tárgyakat vittek el. A nyomozás megállapította, hogy a terepen jártas, műszakilag tájékozott tettes vagy tettesek követték el a betörést.

AZ ŐSI TECHNIKÁK NYOMÁBAN

Több újság is hírül adta, hogy két osztrák diák ősi maja feljegyzések alapján erőgépet szerkesztett. A gép nagyszerűen működik, működési elve a legkorszerűbb dugattyús motorok és turbinákhoz hasonlít.

ÚJ VÁNDORKIÁLLÍTÁSAINK

A Múzeumi Hónap alkalmából két kétpéldányos vándorkiállítást készítettünk és kezdtünk el kiállítani a megye különböző helységeiben. A kiállítások: *Bulgária képekben; Irodalmunk és a képzőművészet.*

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM RÉGÉSZETI KIÁLLÍTÁSA STOCKHOLMBAN

A magyar—svéd tudományos kapcsolatok jelentős eseménye volt az a régészeti kiállítás, amit júniusban nyitottak meg a stockholmi *Statens Historiska Museumban* a Magyar Nemzeti Múzeum anyagából. A kiállítás Svédországban soha nem látott anyagot mutatott be és a népvándorlás korára, ezen belül a magyar honfoglalás anyagára koncentrált. A nagy visszhangot kiváltott kiállítást előadások is kísérték.

ÖSSZEGYŰJTİK RAOUL DUFY MŰVEIT

A párizsi Modern Művészet Múzeuma az 1953-ban elhunyt *Raoul Dufy* 47 alkotását vette meg. Ezzel a birtokában lévő *Dufy* képek száma meghaladja a százat. A múzeum *Dufy* alkotásaiból 1976-ban nagyszabású kiállítást szándékozik rendezni.

A király igazságtétele

BOSNYÁK SÁNDOR

A három abdai fuvarosról szóló sumér mesetöredékben a fuvarosok „egymás közt civódnak, igazuk keresik, szó szót szaporán követ, majd a király elé állnak.” Az egyik fuvarosnak bikája, a másiknak tehene, a harmadiknak szekere van. Amíg a fuvarosok vízért voltak, „a bika a tehenet meghágtá, a tehen vemmhét megellette. Ott bóg a borjú a szekér felé. Kit illet a borjú?” A király a fuvarosok vitáját nem tudja eldönteni, a látnok elé vezeti őket. Komoróczy Géza, a mese fordítója jegyzetében megállapítja: „a talány ítélete, az igazságtétele egyelőre ismeretlen.”²

A töredékes szövegből az igazságtétele módja valóban nem derül ki, de azért nem ismeretlen azok előtt, akik a magyar nép meséit ismerik. A mese ötezer év után is él, s mivel az a rész, amit a sumér töredék őriz, szinte szó szerint egyezik élő népmeséinkkel, jogunk van feltételezni, hogy az igazságtétele is hasonló lehetett. Berze Nagy mesekatalógusában a 875. típus alatt sorolja fel azokat a változatokat, amelyekben az ötezer év előtti mese motívumai tovább élnek, s amelyekben az igazságtétele is megtörténik.³

Az 1873-ban Gyöngyösön feljegyzett mesében a szamar a taliga alatt ellik meg. A taliga gazdája is, s a szamar gazdája is a csacsi magának követeli. A kérdés ugyanaz, mint a sumér mesében: kit illet a csacsi? Az 1881-ben Kiskanizsán feljegyzett mesében két paraszt utazik együtt, az egyik lóval, a másik ökrrel. A ló csikót ellik, s a csikó az ökr után megy. A kérdés itt is: kit illet a csikó? Az 1908-ban közölt pürkereci csángó mesében a ló más szekere alatt elli meg csikóját. A király dönti el, hogy kit illet a csikó. A legrégebb magyar változat a Békés megyében a XIX. század közepén feljegyzett mese. A tehen megellik, s a borjú az ökr alá megy. Az ökr gazdája nem akarja a borjút visszaadni. A király-nak kell eldönteni, hogy kit illet a borjú.

A gyöngyösi mesében a panaszok a minisztert keresik, hogy tegyen igazságot. A feleségét találják otthon. Az asszony elmondja, hogy az ura „elment a búzába csukat lóni”. A csodálkozó parasztozatok rávezeti, hogy úgy lehet a búzában csukat lóni, mint ahogy a taliga csacsi ellik.⁴ A kiskanizsai mesében a király úgy ítél, hogy az ökrös gazdát illeti a borjú. A tehen gazdája a királyné tanácsára hálót visz az erdőbe, a tuskókra teríti, s amikor a király arra megy, a király kérdéseire azt válaszolja, hogy halászik. A csodálkozó királynak elmondja, hogy „úgy lehet a tuskónak hala, mint az ökrnek csikaja”.⁵ A király a pürkereci mesében a szekér gazdájának ítéli a csikót. A királyné tanácsára a ló gazdája hálóval a mezőre megy. A mese csattanója egyezik a kiskanizsai változattal.⁶ A Békés megyei mesében a panaszosok a királynét találják otthon. A királynétől kérdezik, hol a király? „Kölest őriz a tengerparton, mert a halak rájárnak és leeszik”. Az ökr gazdája méltatlankodik, hogy a királyné

bolondnak tartja. „Ha bolond nem volna kend, szól a királyné, akkor azt sem hinné, hogy az ökör megellett.”⁷

A mesének valamennyi változatában a királyné (vagy a miniszterné) vezeti el a panaszosokat az igazságig; két változatban úgy, hogy a királyt keresőknek olyan válaszokat ad, amelyek nyomán kipattan az igazság, a másik két változatban a királyné a kárvallottaknak olyan tanácsot ad, amely a királyt ráébreszti téves ítéletére. A magyar mesékben a csacsi, a csikó s a borjú azt a gazdát illeti, akie az állat anyja. Az ötezer év előtti sumér mesében a király döntését nem imerjük. A mese életének törvényszerűségei s a magyar mesék változatai nyomán megállapíthatjuk, hogy a király döntése a sumér mesében is hasonló lehetett: a királyt a látnok talányos szavai vezethették el az igazságos döntésig: a-borjú a tehén gazdáját illeti.

Aarne-Thompson nemzetközi mesekatalógusában a magyar s a sumér mesének evvel a motívumával egyetlen börtön változat mutat távoli kapcsolatot, amelyet katalógusukban 875 B4 típuszámmal jelölnek.⁸ A mesekatalógusok szerkesztésében három-négy évtizedes lemaradás van, így elképzelhető, hogy az utóbbi évtizedekben Kelet-Európa egyik, vagy másik népénél a mesének a magyarhoz s a sumérhez közelebb változatát lejegyezték. Berze Nagy mesekatalógusának összeállítása óta a magyar nyelvtudományról is újabb változatai kerültek lejegyzésre. A mesekutatás jelenlegi szakaszában a rendelkezésre álló adatok alapján ma úgy látszik, hogy az ötezer éves mesét egyedül népünk őrzi.

Jegyzetek:

1. Komoróczy Géza; A sumér irodalom kistükré. Budapest. 1970. 315—316 l.
2. Komoróczy, i.m. 412 l.
3. Berze Nagy János: Magyar mesetípusok. II. Pécs. 1957. 308—302. l.
4. Magyar Nyelvőr. 1873. 275—276. l.
5. Magyar Nyelvőr. 1873. 375—376. l.
6. Horgar Antal: Hétfajúsi csángó népmesék. Budapest. 1903. 107—112. l.
7. Kálmány Lajos: Ipolyi Arnold népmesegyűjteménye. Budapest. 1914. 400—403. l.
8. Aarne-Thompson: The Types of the Folktale. Helsinki. 1951. FFC 184. 296. l.

ELHUNYT BÁRCZI GÉZA

November 7-én, 82. évében elhunyt *Bárczi Géza*, a kiváló nyelvész, a debreceni egyetem volt professzora. A Magyar Tudományos Akadémia és az Eötvös Loránd Tudományegyetem közösen kiadott gyászjelentése így emlékezett meg róla: „Személyében a magyar nyelvtudomány kiemelkedő egyéniségét veszítette el. Tudományos munkássága a nyelvészet csaknem egész területét átfogta; magyar nyelvtörténeti kutatásainak módszertani alapvetését, eredményeit maradandó művek sora tanúsítja. Sok évtizedes tanári tevékenységével nemzedékeket nevelt anyanyelvünk ismeretére és szeretetére. Tudományos és nevelői igényességgel emberi közvetlenséggel, mások iránti megbecsüléssel, érett bölcsességgel párosult.”

Az ember és a madárvilág kapcsolatának gazdasági, esztétikai kérdéseiről

FINTHA ISTVÁN

Mezőgazdasági kultúránk terhédtásával és méginkább uniformizálódásával sajnálatos módon egyre fogynak hasznos madaraink. Ma már jóval kevesebb a rovarpusztító szárnyas segítőfarsunk, mint amennyire szükségünk volna.

Növénytermesztőink, gyümölcskertészeink jó része, ha látja is hiányukat, keveset tesz ellene. Inkább a modern „agrotechnika” fegyvereire nyúlva, a mind erősebb hatású növényvédőszerkezelésével reméli megoldani a tornyosuló gondokat.

Napjaink „optimista” mezőgazdája nem hisz azoknak a jeleknek, melyek az inszekticidek mindenhatóságát cáfolják. Csak akkor gondolkozik el, mikor észreveszi, hogy rovartrészek tucatjai válnak rezisztensekké a vegyszerekkel szemben és követeli a laboratóriumoktól az újabb és gyorsabban élő kémiai anyagok kikísérletezését.

Ennek a versenynek a végét egyelőre nem látni.

Arra viszont jó lenne felfigyelnünk, hogy a kemikáliák tetemes részének hatása az ember létére állandóan növekvő veszélyeket rejt. Lassan, de biztosan szennyezzük, sőt mérgezzük velük környezetünket!

Sajnos, manapság már egyre kevésbé csodálatraméltó, hogy a sarkvidéki állatok zsírszövetében is találtak már a kutatók DDT-nyomokat.

Nem tréfa az, hogy egyes növényvédőszerkezelések (Aldrin, Dieldrin, Endrin stb.) hatékonyabb, s ezért sokkalta hasznosabb volta sok esetben, számos bizonyítékkal igazolható.

Bizony, a rovarevő madarak tevékenységének ártalmatlan, ugyanakkor hatékonyabb, s ezért sokkalta hasznosabb volta sok esetben, számos bizonyítékkal igazolható.

A növények védelmére használt vegyi anyagok ellen kialakuló rezisztencia a madarakkal szemben nem nyújt oltalmat a kártevőknek.

A madarak mindig a rovarokkal legerősebben fertőzött területeket keresik fel táplálkozás céljából, külön irányítás nélkül.

Az ilyen területeken legtöbbször nagy tömegekben gyűlnek össze. Magas táplálékigényük miatt, főleg fiokanevelés idején, elképzelhetetlen mennyiségű kártevőt semmisítenek meg, tekintet nélkül azok fejlettségi stádiumaira.

A leghozzáférhetlenebb helyek megtisztításával az embernél jóval alaposabb munkát végeznek, felülmúlva a legkorszerűbb technológiák eredményeit is.

Mind ez az embernek semmiféle anyagi befektetésébe nem kerül.

Csupán „hozzájárulását” kell adnia az ingyenes munkások tevékenységéhez.

Csak hogy a szántóföldi gazdaságok terjedése a kártevő rovaroknak jobban kedvez. A madarak fészkelőlehetőségei pedig a zsugorodó és egyre inkább átfomálódó erdőtakaróval mindinkább fogynak. Csökkensüket stíttetők a korszerű erdőgazdálkodás sajátosságai is. Az erdő a legtöbb

területen alkalmatlanná válik madaraink megtelepedésére, szaporodására, terjedésére. Eltűnnek korhadó, odvas fái, pusztulnak bokrai. Növekvő intenzitású művelésével járó fokozódó zavartságát pedig kevés faj képes elviselni.

Számos megfigyelés bizonyítja, hogy a madarak jelenlétének legfontosabb tényezője a költőhelyek bősége. A fészekrakást elősegítő feltételek hiánya gyakorlatban akadályozza megtelepedésüket, mint a helyi táplálék-elégtelenség. Ez nagy területi mozgékonyaság ismeretében érhető is.

Am az erdők legtöbbje és a gyümölcsösökertek főleg olyan fás vegetációt jelentenek, melyben a madarak számára nagyon kevés, vagy éppen ségél hiányzik a fészkelési lehetőség.

Mivel madárvilágunk ritkulását elsősorban a fészkelőhelyek rohamos fogyása magyarázza, látható a mesterséges fészekodvak alkalmazásának, elterjesztésének és egyéb költőhelyek biztosításának nagy jelentősége. Ott, ahol ennek fontosságát idejekorán felismerik, tekintélyes haszonnal lehet számolni.

A Szovjetunióban már évtizedekkel ezelőtt folytattak kísérleteket a répaföldek egyik legnagyobb ellensége, a lisztes répabarkó kártételének madarakkal való megfékezésére. Erősen fertőzött táblákon kidolgozták a vetési varjú odacsalogatásának módszereit, egyúttal segítséget nyújtva a közelben való kolóniaalakításukhoz is.

A gazdasági érdeket, nagyobb terméshozamot, rentabilitást szemlélővel nézve gyakran megelégedünk arról, hogy a madarak nem csupán ezek elérésében lehetnek fontosak.

Rohanó életformánk hétköznapijai lehetnek-e teljesebb hosszú időn át környezetünk élőlényei, a madarak, a fák, a virágok nélkül?

Ha ezek eltűnnének körülünk, megelégednénk-e alkalmanként a vetítővászonon látható természet korlátozottabban üdítő hatásával?

Nem teszi-e kedvessé a nagyvárosi köténgert még az az igénytelen külsejű kis pacsirta, vagy a csikorgó énekű rozsdafark is, mely még legtöbbször megtalálható az emeletes házak világában?

De az elköltöző madarak után milyen üressé válik a legszebb erdő, a legzöldebb rét is!

Hiszen a nyár múltával „nemcsak a barnuló, hulladozó levelek szülők bús, bánatos őszi hangulatunkat, hanem leginkább a madárhang hiánya, a madarak elköltözése; ők, a távozók jelentik be a természet elszunnyadását, ők támasztják bennünk a borús érzelmeket” — írja Chernel István, hajdanvolt neves tudósunk.

Jártak-e már olyan erdőben, hol a fák koronái alatt bántó csend ült, s a kopott lombok közé legfeljebb távoli ipartelepek gépzaja küszört be, egyszerre élettelenül varázsolva az egész környezetet?

Ismerik-e a tavaszi szántók fölé boruló kék messzeségek pacsirta-koncertjeinek élményét?

Mekkora ellentét van a két jelenség között!

A zsendülő erdő üde zöld lombosátrának zsongó madárhangversenye a bokrok szövevényeinek fülemlecsattogásával szimfóniává vegyülve még a prózai lelkeket is lírikusokká teszi varázsával.

Aki a végtelen égbolt alatt tóparton ülve hallgatta a vizek hangjait: amikor a szél-hajtogatva nád suhogása a sás finom zörgésével vegyülve eluralkodott a mérhetetlen békességet árasztó tájon, s ebbe a sóhajtozó csendbe hol erősödve, hol halkulva minduntalan belerecegett az örökké kotnyeleskedő nádirígó karicsolása, és a finoman lengő vizinövények csúcsán száz meg száz pihenő szitakötő hálózatosan érezett szárnyán szívárvánnyá tört a napfényt — elfelejti-e ezt a hangulatot?

„Madaraink oltalmát tehát az anyagi érdek mellett a szép iránti fogékonyságunk is indokolja.

Nem szabad, hogy a madárvédelem csak az erdészek, mezőgazdák és természetbarátok kizárólagos feladatává váljon. Minden gondolkodó ember megértheti a madarak óvásának fontosságát, de oktanul pusztításuk megállítását is követeli emberi jóérzésünk.

Aki a gyámoltalan szárnyas barátainkhoz jó szívvel tud lenni, embertársaihoz sem lehet könyörtelen. Emlékezzünk arra az egyszerű katonára, aki az első világháború pusztításában, 1914 egyik gyűjtogatásos hadjárata közben Sabác alatt egy ház falára a következőket írta fel szénnel: „esz a házat ne gyútsátok fő mert gójafiszek van a tetején. Infáteriszt Johan Saraglyás”.

Bizony, emeljük fel a szavunkat a rossz szokások, a nemtörődömség a fegyelméletlen vadászvenedély, a kulturálatlan magatartás ellen! Ne várjuk meg, míg eljön a „néma tavasz”, amikor hiába lessük az eget, az eresz alját, nem érkeznek meg kedves vándormadaraink. Ne engedjük, hogy környezetünk sivárrá, lélektelenné váljon, mikor majd az értelmetlen természet csak a legmagasabb hegyóriások csúcsán, a sarkvidékeken, vagy a sztratoszféra magasságaiban csodálhatjuk már!

IGAZGATÓHELYETTES A HAJDÚ-BIHAR MEGYEI MŰZEUMI SZERVEZETNEL

Nov. 1-i hatállyal igazgatóhelyettesi kinevezést kapott a Hajdú-Bihar Megyei Múzeumi Szervezethez Fodor Péter, korábban a balmazújvárosi Művelődési Központ igazgatója, illetve a Városi és Megyei Művelődési Központ csoportvezetője. Tevékenysége Balmazújvárosra kiterjedt az ottani múzeum anyagának megmentésére, a múzeum újjászervezésére, a Veres Péter-ház múzeumi célokra való felhasználására. Mint múzeológus a Déri Múzeum legújabbkor-történeti gyűjteményében tevékenykedik és vezeti a Múzeumi Szervezet Közművelődési Csoportját.

MEGJELENT A BAGOSI KRÓNKA

Hajdúbagós község tanácsa kiadta a Dankó Imre szerkesztette *Bagosi Krónikát*, ami alcíme szerint: Helytörténeti és néprajzi antológia a község felszabadulásának 30. évfordulójára. A „*krónika-család*” ezen harmadik tagja is társadalmi munkában készült. Gazdagon illusztrált és jól tükrözi a községben folyó, vagy hozzá kötődő honismereti-helytörténeti tevékenységet. Munkatársai Mody György, Höggye István, Ács Zoltán, Bencsik János, Nyakas Miklós, Ötvös László, Ötvös János és Dankó Imre voltak.

Megnyitó Holló László virágcsendélet kiállításán*

DANKÓ IMRE

1972-ben, a hetedik debreceni virágkarneválra jelentette meg a Déri Múzeum Baráti Köre az azóta könyvritkasággá vált *Ej-haj, gyöngyvirág... című népdalgűjteményt*. Ennek a kis könyvnek három része volt. Papp János húsz olyan Debrecenben gyűjtött népdalt tartalmazta, amely virágokról szólt. A húsz népdalhoz Holló László húsz virágcsendélete járult, egészoldalas, színes illusztrációként. Bevezetésként Ujváry Zoltán magvas, összefoglaló jellegű tanulmányát olvashattuk a virág szerepéről a magyar népi kultúrában.

Mindezt azért mondom el, mert ezt a kiállítást, ami Holló László 67 virágcsendéletét, jobban mondva virágképet mutatja be, az *Ej-haj, gyöngyvirág... szerves, egyenes folytatásának* érzem. Könnyen érezhetem annak, hiszen kiállításunkat a kilencedik debreceni virágkarnevál alkalmából rendeztük meg és mutatjuk be, és kiállításunk, mint ahogy már említettem, Holló László virágképeit tartalmazza, többek között azt a húszat is, amit az *Ej-haj, gyöngyvirágban* reprodukciókban közlünk.

Mint hogy kiállításunkat az *Ej-haj, gyöngyvirág* egyes és szerves folytatásának érzem, könnyű volna a dolgom a továbbiakra nézve, hiszen csak azokat a megállapításokat kellene elmondanom, amiket Ujváry Zoltán említett bevezető tanulmányában, továbbá alig fejleszthető módon már megtett. De bizonyára nem ezt várja tőlem a közönség, nem ezt várja maga a kiállítás sem, hogy ne is szójak magáról a mesterről, Holló Lászlóról. Úgy érzem távolabbról kell kezdenem mondanivalómat és mesze-zőbb kell vele haladnom, érnem, mint ahogy ezt korábban tettük. A virágot, a virágzeretetet, a hozzáfűződő emberi-társadalmi kapcsolatokat általánosan, nagyobb távlatokban kell megvilágítanom. Szélesebb horizontot, gazdagabb tartalmat adva ezzel nemcsak ennek a kiállításnak, hanem magának a kiállítást létrehívó debreceni virágkarneválnak is.

Nem lennék etnológus, ha elszalasztanám az alkalmat és nem az általános emberi felől igyekeznék megközelíteni a kérdést. Nem az elcsépelet formulával kívánom kezdeni, hogy tudni illik már az ősember is... de meg kell állapítanunk, hogy az ember és a virág kapcsolata az őskorban, az emberiség bölcsőjénél kezdődött. Az ősembert hosszú-hosszú eszmélkedése, környezetének észrevétele, szerbe-számbavevése, ösztönös és esetleges megfigyelései révén alapvető élményben, ha szabad így kifejeznem: öslelményekben részesítette többek között a környezetét képező, illetőleg a környezetében élő virágokkal kapcsolatosan is. Ezek az öslelmények ropant fontosak az emberiség életében. Mindmáig ható pszichológiai tényezők, alapvető kultúrelemek. Az emberi tudat alkatrészei és éppen ezért

az újabb kori, sőt éppen napjaink tudományos kutatásai — néprajziak, történetiek, lélektaniak, szociológiaiak stb. — is ezekhez az alapélményekhez nyúlhatnak vissza, ezekből indulnak ki.

Az öslelmények megfigyelésekből erednek. Az ősember megfigyelte a természet változását, benne a virág változását is. Sőt, több más jelenség mellett a virág lehetett számára az egyik legfontosabb olyan jelenség, amelynek változását leghamarabb, viszonylag könnyen, szembetűnő színe, változatos formája, tovaferjedő illata, rövid tenyészideje miatt leginkább észlelhette. Látta a virágos növény gyors növéstét. Érzékelte a bimbózást, figyelte a bimbó kifejlését, izgatottan leste a virág kinyílását, majd szomorúan vette tudomásul a szirmolevelek lehullását, megdőbbsentette a hervadás. De látta a magház növekedését is, tájékozódott a mag kialakulásáról és később tapasztalatai alapján elő is segítette a mag új, külön életét, földbejutását, kihajtását, az új vegetációs körforgás megindulását. Bizonyos örök mozgást, körforgást érzelt a virágok segítségével, amiből könnyen párhuzamot vont a növényi és az emberi élet között. Ez az alapvető párhuzam minden nép tudatában él és hat mindmáig. Renkívül fontos ez az öslelmény, illetve az ebből kialakított párhuzam, összehasonlítás, majd később jelképpé válás, szimbolizálás, mert az emberi kultúra egyik alappillérét jelenti. Minderről a nyelv, az emberi beszéd árukkodik a legérthetőbben. Ezáltal csak a magyar nyelv egy-két adatára hivatkozunk. Népünk ma is azt mondja a számára rendkívül értékkel bíró dologról, hogy: *egy szem drága*. Es bár az itt szereplő *szem* szó a látszólag mindennél drágább emberi szemre vonatkozik, kibontható a *szem* szó itt is érvényes mélyebb, összetettebb jelentését is. Inkább vonatkozik a *szem* szó még az ilyen tartalmú kifejezésekben is az egyetlen *szem magra*, az utolsóként *megmaradt*, a célszerű felhasználással (elvetéssel) az élet folyamatosságát biztosító magra, mint az emberi szemre. Ezt tudva, mindjárt érthetőbb kifejezések válik számunkra, ha ilyen összetételekre vonatkoztatjuk állításunkat, mint: *egy szem gyermekem, egyetlen magom (magzatom), egyetlen virágom, bimbócskám*. Nyilvánvaló, hogy az egyetlennek született vagy egyetlennek megmaradt gyermekekre úgy kell vigyázni, úgy kell óvni, mint a szemet, amelynek elvesztése az őskorban, az emberiség hajnalán, egyet jelentett az élet egészének elvesztésével. Az őcsalád fogalmai közé tartozik a gyermekek virágként való felfogása is. Nyomai nyelvi kifejezésekben mindmáig élnek. Például ma is mondjuk, hogy *szárba szökken a fiú, bimbózik a lány, letörik a bimbó*, ha fiatalon önálló élete megkezdése előtt hal meg a gyermek; egyes családoknál, mint a fának nagy viharokban *letörik a koronája*, ha meghal az élete virágjában levő apa, más családoknál pedig *magva szakad*, ha nincsen fiú utód.

Mindezek és még sok más, itt most fel nem sorolható, virággal kapcsolatos öslelmény magyarázza, teszi lehetővé, hogy a virág az őskultúrákban kultikus tényezővé vált, az élet, a tenyészlet jelképe lett. A virág kultikus szerepe, jelentősége többé-kevésbé mindmáig megmaradt.

Az emberiség, amely hosszú élettörténete folyamán sokféle virággal ismerkedett meg, végeredményében háromféle módon viszonyul a virágokhoz. Először is a természet közvetlen jelenlétét szemléli benne, azaz az életet, a biológiai körforgást. Másodszor szépek látja, tartja és értékeli a virágot. Es mint ilyet, mint esztétikai kategóriát megbecsüli, sőt tiszteli. Harmadszor hasznosnak is tartja a virágot, jobban mondva teljesebb formájában a virágos növényt, amely élelmet ad számára, megélhetését biztosítja.

A gazdasági és társadalmi fejlődés előrehaladásával mindinkább ez a harmadik viszonyulás vált általánossá, de kizárólagossá soha, még uti-

* Elmondta 1974. augusztus 19-én, Debrecenben.

lista korunkban sem. Sőt, éppen most, napjainkban, a környezetvédelem kérdéskomplexumában új értelmezést kap a virág, a virágos növény, tággabb értelemben a növény, a növényzet. Így értünk el az őskoroktól nagy-nagy léptekkel, merész áthidaló ível a mához, sőt a holnaphoz.

Nem belemagyarázás kíván lenni, hogy a virágkarnevalok újból és újból való megrendezésében ezeknek a régi, illetve új, nagyon is aktuális kérdéseknek a szublimációját is látom és értékelem.

Mind ezek előrebocsátása után, állapítsuk meg azt is, hogy a virágot szépnek látó, ismerő, hozzá érzelmileg is viszonyuló ember, ősidők óta, művészete egyik legfontosabb tényezőjeként kezelte a virágot. Nemcsak a népművészet ösztönös, kollektív világában találkozhattunk vele lépten-nyomon, hanem a tudatos, magas művészetben, a sajátos tartalom, az emberi vélemény, mondanivaló megfogalmazásánál, ábrázolásánál, kifejezésénél is. Szűkítve a kört, azt is megállapíthatjuk, hogy a virág a festészet örök témája, úgy is mint önálló festészeti, grafikai tárgy, vagy úgy is mint háttér, dekoráció, járulékos elem. A virágábrázolás mindig az őslélményeken alapuló szimbolika kedvelt kifejezési, érvényesítési területe. Olyan terület, ahol az alkotó messzemenően érvényesítheti az ember alapvető viszonyulási formáit a virág fajtájának megválasztásával, a szín, a virág élettani sajátosságainak — bimbó, kinyílt, hervadt, lehullott virág stb. — ábrázolásával. Ugyancsak nem belemagyarázás, hogy a virágot, mint a természet sajátos művészeti produktumát felfogó ember, a legdemokratikusabb, tudniillik legáltalánosabb, mindenki számára adott, elérhető természeti művészetet adja tovább, élteti a virágot ábrázoló művészetében.

A virágot ábrázoló művészetekben, közelebről a festészetben a leggyakoribb, külön műfajt képező kifejezési móddá, formává fejlődött a virágcsendélet. Minden festő megpróbálkozott vele, minden stíluskorszak létrehozta a maga virágcsendeleit. Mi magyarok abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy festészetünk immár klasszikussá nőtt alakja, *Holló László Kossuth-díjas kiváló művész*, akit nemcsak művészi felfogása, az őslélményeken alapuló reális ábrázolásmódja következtében és lakóhelye, működési területe, hanem inkább kultúránk mélyebb összefüggései következtében is a magunkénak vallunk, egyik legkedveltebb műfaja a virágcsendélet. Van abban valami, ugyancsak az emberiség és-, alaplélményeivel összefüggő, az embert virágnak-teremnek látó tényező, hogy *Holló László* másik nagy műfaja az emberábrázolás, mégpedig az önarckép.

Kedves Közönség! Nagyfokú melléfogás volna most itt áttérni mesterünk művészetének méltatására, a kiállítás részletező bemutatására. Mind az előzőekben felvázolt és- vagy alaplélmények tudatosulása, mind mesterünk ezekkel való teljes azonosulása, közérthető kifejezési formái és módjai, művészetének ebből fakadó demokratikus volta, könnyen megtalálható az itt bemutatott alkotásokban. Gyönyörködjenek bennük, lássák meg bennük azokat a nagy, messzevivő összefüggéseket, amiket olyan nagy gazdagságban tartalmaznak és amiknek ebben a megnyitó beszédben csak egy elenyésző kis hányadára tudtunk kitérni.

A kiállítás meghívóján az áll, hogy minden kép intézményi, illetve magántulajdon. Kiállításunk tehát gyűjteményes bemutató, melynek anyagát múzeumunk a legkülönbözőbb helyekről horda össze, kölcsönözte ki. Oszinte szívvel köszönetet kell mondanom mindazoknak, akik képüket ideadták, kikölcsönözték erre a kiállításra, amely hivatott mesterünk, *Holló László* festészetének egy másik, ilyen gyűjteményes kiállításban még be nem mutatott oldala érzékeltetésére. Köszönetet kell mondanom

a virágkarneval rendezőbizottságának, amiért ezt a kiállítást az idei virágkarneval műsorába iktatta, ugyanúgy, mint *Szöllősiné Kürti Katalinnak*, múzeumunk munkatársának, aki a kiállítást szervezte és rendezte. Munkájával a virágkarneval mélyebb tartalmat, ha szabad mondanom, értéket nyert, kapott.

Végezetül virággal kellene üdvözlőlnünk, ezzel a legáltalánosabb közzöntővel a körünkben megjelent mestert, *Holló Lászlót*. De illetlenség volna virágot adni neki, aki mindannyiunknak, az egész magyar kultúrának oly sok, talán a legtöbb virágot adta úgy, hogy mi is mindannyian, sőt a késő utódok is kapnak belőle. Kedves Mester! Drága Laci Bácsi! Fogadja az ezúttal, itt át nem nyújtott virágok helyett mindannyiunk tiszteletét, szerető jókívánságait; köszönetünket azért, hogy valamennyiünket részeltet ezekben a szépségekben.

Engedje meg, hogy kiállítását, mely virágcsendeleiteinek egy soha, még így együtt nem lévő csokrát tartalmazza, megnyissam.

Szilágyi Imre metszete

Földi János emlékkiállítás Hajdúhadházon

LOVAS MÁRTON

Három éve, 1972. október 31-én nyílt meg Hajdúhadházon a Déri Múzeum Földi János emlékkiállítása a községben élő Földi-kultusz szellemi példájaként. A helyi tanács és a község lakói Földi iránt érzett tiszteletük jeleként jelentős anyagi befektetéssel hozták rendbe az egykori Földi-ház helyén épült épületet, s ajánlották fel múzeumi célokra. A Hajdú-Bihar megyei Múzeumok Igazgatósága élt a megtisztelő lehetőséggel és létrehozta a Földi János emléki- és természettudományi kiállítást, mely megnyitása óta nagy népszerűségnek örvend, amit a vendégkönyv egyre száporodó bejegyzései is bizonyítanak.

Földi János a Hajdúkerület egykori fizikusa 118 éve, 1755-ben született Nagyszalontán. Rövid és hányatott élete merő küzdelem és gond volt, ennek ellenére nemcsak az irodalomban, hanem a természettudományokban is olyan maradandót alkotott, melynek jelentőségét igazában csak napjainkban tudjuk kellően értékelni.

Földi kora gyermekségében árvaságra jutott. Anyja az ő születésekor halt meg, apját két éves korában vesztette el. Rokonok, ismerősök irgalmából nőtt fel. Elemi iskoláit szülőfalujában végezte. Szorgalmára és kiemelkedő képességeire jellemző, hogy tizenhat évesen iskolája altanítója lett. Nem elégedett meg azonban ezzel, tovább kívánt tanulni. Kétévi tanítóskodás után, némi pénzzel és megfelelő ajánlásokkal Debrecenbe jöhetett, ahol a Kollégium diákja lett. Tanulmányait csak három évig folytathatta, mert pénze elfogyott. Újabb anyagi megszerzéséért Báránra ment tanítani. Kollégiumi tanulmányait innen visszatérve fejezte be. Ezután Kiskunhalason vállalt tanítói, majd rectori (igazgatói) állást. Négy év után elegendő pénze gyűlt össze, hogy beiratkozzon a pesti egyetem orvosi karára, ahol 1788-ban szerzett orvosdoktori (fizikusi) diplomát. Egyetemi éveit alatt kerülhetett közel a növények és az állatok rendszerezésének problémáihoz, hiszen a különféle gyógynövények és a betegség terjesztő állatok ismerete már akkor is elengedhetetlen volt az orvos számára. Ekkor működött a pesti egyetemen a kor nagyhatású botanikus professzora Wintler József (1739–1801) is. Valószínűleg az ő hatása is szerepelt a fiatal Földi ez irányú érdeklődésének kialakulásában.

Az egyetem elvégzése után Szatmárra került. Itt három évig működött. Ezután valószínűleg családi okok miatt pályázta meg a Hajdúkerület fizikusának állását és elnyerve azt, Hajdúhadháza költözik. Ezzel közelebb került felesége családjához, akinek apja a híres debreceni orvos, Weszprémi István volt és Debrecenben élő barátaihoz is Csokonaihoz, Fazekashoz, Diószegihez.

Új állása a tudományos munka szempontjából nem a legmegfelelőbbnek bizonyult. Leveleiben és naplójában gyakran panaszkodik, hogy lakás-körülményei rendkívül rosszak, beigért lakása nem készült el időre, sőt fala kidúlt, s így a hadházi prédikátor egyik szobájába szorult feleségével,

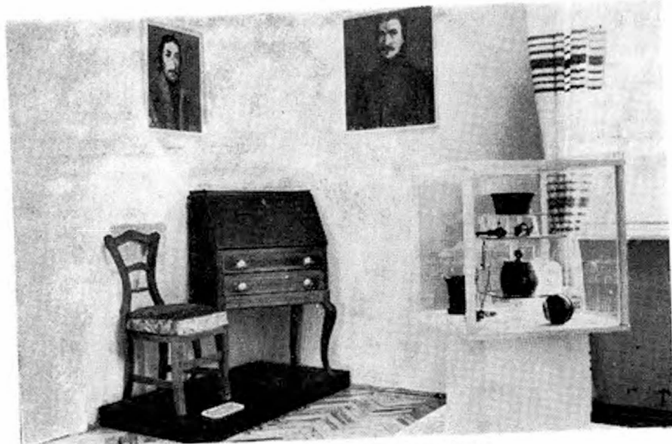
A felújított Földi-ház

Fotó: Fekete Gáborné

gyerekeivel kegyelem tető alá. Mindeme nehézségek mellett mindennapi munkája is igen fáradtságos volt, hiszen szekéren vagy lovon rendszeresen körbe kellett járni a hat hajdúvárost és az ottani közegészségügyi állapotokat ellenőrizni, a betegeket gyógyítani kellett. A fenti nehézségek ellenére lankadatlan szorgalommal alkotott, s Révai Miklós az első magyar akadémia tervének elkészítésekor (1791) Földit a megválasztandó huszonnyeg tag közé sorolta. Ezt a nagy elismerést azonban 1801-ben, 46 éves korában bekövetkezett halála miatt, mely ifjúkorú és későbbi nélkülözései között szerzett tüdőbajának kiújulása miatt következett be, már nem érthette meg.

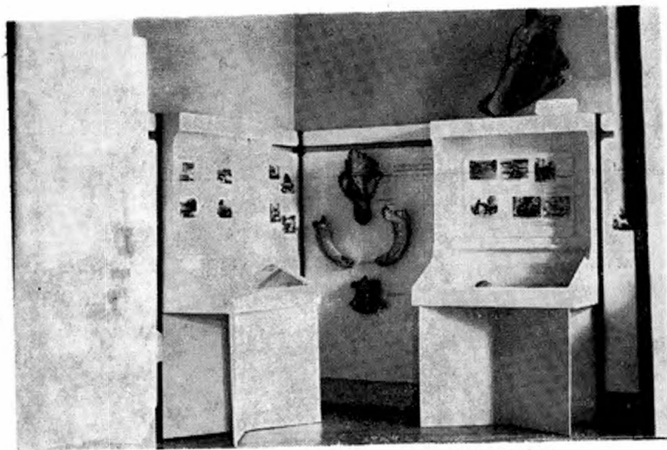
Irodalmi és nyelvtani munkái, melyeket a Magyar Musa, a Kassai Magyar Múzeum, az Orpheus, a Mindenés Gyűjtemény és a Hadi- és más Nevezetes Történetek c. egykori lapokban jelentek meg, felhívták munkásságára Kazinczy Ferenc figyelmét is, aki további munkálkodásra bízta. A Hadi- és más Nevezetes Történetek pályázatára készítette el a kor színvonalán álló magyar nyelvtant, amelyből a későbbi átdolgozások után alakult ki a híres Debreceni Grammatika. Nevét és hírét versei, verselméleti munkái és műfordításai tették ismertté.

Földi házában gyakorta megfordultak Csokonai, Fazekas Mihály, Diószegi Sámuel. Hatásuk Földi munkásságában nyilvánvaló. Rövid kritikai rajzolat a magyar fűvésztudományról c. 1793-ban Bécsben megjelent röpiratában foglalt elvek gyakorlati megvalósítójaként elkezdte a magyar flóra és fauna gyűjtését és rendszerezését. Az állatvilág rendszerezésével is készült és Természeti história a Linné systemája szerint címen 1801-ben, halála évében Pozsonyban meg is jelentette. Növénytani munkássága csak jegyzeteiben maradt fenn. Földi igen nagy súlyt fektetett készülő botanikai művének herbáriumi vonatkozásaira is és jegyzékébe, mint azt a legújabb kutatások megállapították, csak olyan növényeket vitt fel,

Részlet a Földi emlékkiállításból

Fotó: Fekete Gáborné

Óslénytani sarok a természettudományi kiállításon

Fotó: Fekete Gáborné

melyeket valóban be is lehetett gyűjteni. Ezzel a művével azonban már nem készülhetett el, így az első magyar nyelvű növényrendszertani mű az 1807-ben megjelent Diószegi—Fazekas féle debreceni Magyar Fűvész-könyv lett, mely Linné Systema vegetabilium és Species plantarum c. műveinek magyar nyelvű átdolgozása, a magyar népi nevek felhasználásával, de herbáriumi gyűjtőmunka nélkül készült. Így fordulhatott aztán az elő, hogy számos hazánkban hiányzó faj, mint hazai került bele.

Földi Jánost természettudományos munkásságának elismerésül a jénai Természettudományi Társaság tagjává választotta. Ez volt életében munkásságának egyetlen elismerése. Ez a tény is jellemzi, milyen rideg, csak az anyagiakat értékelő és a szellemiek, a tudomány iránt kevésbé fogékony korban magára hagyatva kellett alkotnia, nemcsak Földinek, hanem többi szellemi óriásunknak: Csokonainak, Kazinczynak, Görög Demeternek, Fazekasnak, Diószeginek is. Nagyságát talán csak szűkebb környezetében vették igazán észre, s ebből fejlődött ki a napjainkig ható Földi-kultusz, mely végül is az emlékkiállítás létrehozásának igényét eredményezte.

Földi természettudományos munkássága miatt az emlékkiállításhoz leginkább egy természettudományos kiállítás illik. Hajdú-Bihar megyében jelenleg nincs másutt természettudományi kiállítás, ezért a hadházi kiállítás általános jellegű, bemutatja a Föld történetét, a Hajdúság főbb tájainak növény- és állatvilágát, ezzel a korszerű természettudományos oktatásnak és ismeretterjesztésnek jó szemléltetési lehetőséget nyújt.

Jogos a reményünk, hogy kiállításunk nemcsak megyénk egyik kiválóságának állít méltó emléket, hanem ösztönzően hat a természettudományos és a Földi-kutatások irányába is.

AZ EURÓPAI ÉPÍTÉSZEK ÉVE

Az ICOMOS 1975-öt az *Európai Építészet Évének* nyilvánította. A Nemzetközi Műemlékvédelmi Tanács (ICOMOS) felkérte tagszervezeteit, így a Magyar Építőművészek Szövetségét is, hogy minden lehetőséget ragadjanak meg és minden adottságot használjanak ki az európai építészeti emlékek megmentése, további fenntartása érdekében. A felhívás nyomán Magyarországon is több műemlékvédelmi rendezvényre, pályázatra került sor.

LENIN-MÚZEUM ULANBATORBAN

Ulanbator központjában, mongol építészeti hagyományokra utaló reprezentatív épületet emelnek, Lenin-múzeum számára. A múzeumban Lenin életét és munkásságát fogják ismertetni, különös tekintettel Mongóliára, illetve Ázsiára.

ORSZÁGOS NÉPMŰVÉSZETI KIÁLLÍTÁS NYIREGYHÁZÁN

Aug. 2-án nyitották meg Nyiregyházán, a Bessenyei György Tanárképző Főiskolán azt az Országos Népművészeti Kiállítást, aminek az anyagaként majdnem 3000 alkotás érkezett a népművészekről. A nagyszabású kiállítás anyagát a nyiregyházi múzeológusokból, művészettörténészekből álló zsűri készítette elő.

A Párizsi Kommun debreceni sajtóvisszhangjáról

PAPP IMRE

Magyarország nemcsak távol esik a Párizsi Kommun világeseményének színhelyétől, de távol van a társadalomnak, a politikai életnek attól a fejlettségi fokától is, amelyen a kapitalista Franciaország áll. A zsrnalisztika, mint a közvélemény egyik alapvető eszköze és formálója azonban a kiegyezés után már Magyarországon is gyors fejlődésnek indult. A főváros mellett a vidéki városokban is egymás után születtek a napilapok — Debrecen, — mint az egyik legnagyobb vidéki város — az 1870-es évek elejére két napilappal is büszkélkedhet. A *Debrecen* (Tisza-párti) és az *Alföldi Hírlap* (Deák-párti) a helyi és az országos politikai eseményeken kívül az európai politikáról is tájékoztatja olvasóit. A Franciaországgal, a kommunáll kapcsolatos hírekben, vezércikkekben elsősorban a francia polgári sajtó eléggé pártos tudósításaira, valamint belga és angol jelentésekre támaszkodnak a szerzők. Legalább ilyen jelentős hír- és eszmei forrást jelentenek a pesti nagy testvérnapok, a Deák-párti *Pesti Napló* és a *közlepi A Hon*.

A francia—porosz háborúval kapcsolatban — a háborúnak a köztársaság kikiáltása utáni szakaszában —, mindkét debreceni lap a franciákkal szimpatizál. A *Debrecen* (1871. január 30.) cikkírója Párizs esztében az európai polgári szabadságjogok eltírását látja: „Jan. 28-adika gyászba borítá Európa népeit, gyászojják Párizst, Párisban a francia nemzet, s a francia nemzetben a népszabadság...” Az újság következő száma egész Európa számára szükségesnek tartja, hogy Franciaországban a köztársaság fennmaradjon. A köztársaság bukásával egész Európában ismét az abszolutizmus erősödne meg. Hasonló véleményen van e kérdésben az *Alföldi Hírlap*, a *Hon* és a *Pesti Napló* is.

A debreceni lapok 1871. március 22-én közölnek bővebb felvilágosítást a Kommunról. A párizsi helyzet átláthatatlansága miatt a lapok tényként csak annyit közölnek, hogy Párizsban kikiáltották a községátanácst. A *Debrecen* Thiers-t hibáztatja, hogy a „communizmus követőit” kirobantották a lázadást, hogy a „vörös forradalom” hatalomra jutott. Az *Alföldi Hírlap* a híryanaghoz hozzáfűti: „... a párisi nép... vagy az anarchia tömkelegében csapong ide s tova, vagy csak a zsrnokozás bilincseinek rá alkalmazása által válik rendtartóvá és kormányozhatóvá”. Az *Alföldi Hírlap* sokkal szigorúbb, elítélőbb hangnemben szól a Kommunról, mint városi lap társa. Legelvetemültebb tetteinek a tisztés polgárok terrorizálása mellett azt tartja, hogy a „... vagyonosok és gazdagokra elviselhetetlen requisitók vetnek ki...”, a tözseidézlet megbenjtik, a nemzetörtség naponkénti ellátását a gazdagoktól kikényszerített öszgekölbi biztosítják. Thierst elítéli tehetetlensége, erélytelensége miatt, s alkalmatlannak tartja a Kommun leverésére.

A *Debrecen* április 1-én közölt vezércikke kissé elüt a Kommunról szóló többi cikktől. Szerzője észreveszi, hogy a Kommun társadalmi bá-

zisa nemcsak a proletáriátusból áll, hanem Louis Blanc és a Garibaldi neve mögött más társadalmi rétegek is megtalálhatók (a kispolgárok). A szerző szerint a Kommun és a Thiers-kormány konfliktusát békés úton is meg lehetne oldani, ha a kormány hajlandó lenne a Kommun „eszélyes” részével alkudozni. Az április 19-i vezércikk hasonló hangemelt út meg. Kár, hogy Thiers áll a parlament élén, mivel közismert monarchikus beállítottsága megakadályoz minden egyezkedési lehetőséget. Párizs elsősorban a köztársaság védelmezőjeként lép fel a kormányon szemben, a cikk szerint jogosan. Ha a kormány erélyes lépéseket tenne a köztársasági államforma megszilárdítására, ezt a párizsi községátanác jelentős része támogatná, s így az anarchista irányzatot háttérbe lehetne szorítani.

Május közepére a *Debrecen* felhagy halogató, békés hangemével és az *Alföldi Hírlaphoz* hasonlóan türelmetlenül követeli a párizsi felkelés elfolytatását. Türelmetlensége kétirányú: egyrészt, ha Thiers tovább fontolgtatja a végső leszámolást, a Kommun ismét erőt gyűjthet; másrészt a latoltató taktikának egy újabb Napoleon-i államcsíny lehet a vége.

A Kommun május 28-i vereséget megelőgéddel nyugtázta a két lap. A *Debrecen* a véres megtorlások ismertetéséhez elítélő véleményen is fűz: a rendpárti terrorját csak az orosz kormány lengyelországi kegyetlenségeihez tudja hasonlítani.

Közel azonos módon ítélik meg a Kommun munkásmozgalmi hatását is. A jelenkor „modern haramiái nemzetközi consortiumot alakítanak, hogy világtársadalmi rendszere felforgatásával az emberiségnek egészen más fogalmat legyenek a tulajdonjogok felől...” Magyarországon is terjed ez a „bűnszövetkezet” a Lajtnan túli területekről szitva. A *Debrecen* újságírója sürgeti a magyar kormányt a munkáskérdés megoldására. A Deák-párti *Alföldi Hírlap* egyenesen elmarasztalja a magyar ellenzéki képviselőket, hogy csak a „közjogi remiszenciák örökös nyesegetésével foglalkoznak,” s nem törődnek a munkások megbabolázásával.

A *Debrecen* borús jövőt jósol a Kommun utáni harmadik köztársaságnak. Jobbról a monarchisták támadják, balról pedig a „communizmus szörnyetege”, amelyet nem sikerült a Párizsi Kommunnel elpusztítani.

Az *Alföldi Hírlap* június 15-i vezércikke a Kommun létrejöttének okait vizsgálja. Elsősorban a harmadik köztársaságot teszi felelőssé a történetekért: kapkodás, politikai vakág jellemezte a kormányt és a nemzetgyűlés tevékenységét. A köztársaság legnagyobb tévedése az volt, hogy fegyvert adott 300 000 párizsi proletár kezébe. A „kozpolitia franciaia demokrácia” kezdetben nem látott vesztélyt a Kommunben. Azt hitte, hogy a párizsi községátanác megoldja Franciaország gazdasági problémáit, a munka és a tőke ellentétét, helyreállítja Franciaország európai nagyságát. A valóságban azonban a Kommun politikusai a „... köz- és magányvont rabló módra felszámnyolták, majd felgyújtogatták több századok szerzeményeit.” A mai francia kormány — saját hibáját elhallgatja — minden felelőséget a napoleoni rendszerre és az *Internacionale-liga* működésére hárít. A rend emberei a „tulajdonjog megsemmisítésére célzó törekvésektől... elrémülvén... mostmár a legitimitás alapzatához akarnak... visszatérni.”

A debreceni lapokhoz hasonlóan vélekedik a Kommunról az ország szinte mindegyik napilapja. Nem mellékesen jegyezném még, hogy 1871-ben a közel 30 napilap között egyetlen munkásújságot sem találunk. Napilapjaink az uralkodó osztály valamelyik pártjának, csoportjának orgánuma. Sajátos kapitalista fejlődésünkből adódóan ekkor politikai pártjaink elsősorban nem az osztálytagozódáshoz kapcsolódva alakultak ki, hanem a *közjogi kérdés* alapján. Ebből következik, hogy a párizsi felkelés meg-

ítélésében nincs alapvető eltérés közöttük: minden párt *elit* a párizsi munkáskormányt. Az elitálás foka, miérte már igen *eltérő* nemcsak a különböző pártorgánok között, hanem egy-egy lapon belül is.

A legtöbbet a *Pesti Napló* foglalkozik a párizsi eseményekkel, s e lapban található a legtöbb megsejtés a Kommun újszerűségéről, jellegéről. A *Pesti Napló* vezércikkeiből tűnik ki legvilágosabban a francia események kapcsán a kiegyezés utáni magyar liberalizmus *kettős oppozíciója*. Egyrészt elveti a francia monarchista erők hatalomra törekvését. Franciaország számára a köztársasági államformát tartja a legalkalmasabbnak, mint a *józan középút*at. Másrészt könyörtelenül elítéli és megsemmisítendőknek tartja azokat a szocialista országokat, amelyek a társadalom alapjai és a liberalizmus *terombolására* törekednek.

DOMJÁN JÓZSEF GYŰJTEMÉNYE SÁROSPATAKON

A színes fametszeteiről híres, Amerikában élő *Domján József* legújabb alkotásaiból nyílt június végén kiállítás a Sárospataki Galériában. *Domján József* korábban a pataki várban elhelyezett Alkotóház állandó vendége volt; pataki élményei maradó nyomokat hagytak benne. A pataki „szellem” számtalan inspirációt nyújtó anyag számára. A művész a kiállításon szereplő 178 alkotását a Sárospataki Galériának adományozta.

A DÉRI MŰZEUM ANTIK MŰVÉSZET KIÁLLÍTÁSA

Jún. 29-én, *Castiglione László* nyitotta meg a korábban a Szépművészeti Múzeumban bemutatott Antik művészet c. kiállítást Székesfehérvárott, az I. István Király Múzeumban. A kiállítás anyaga a Déri Múzeum, a Szépművészeti Múzeum és az Iparművészeti Múzeum anyagából származik. A kiállítás rendezője, *Szilágyi György* — korábban a Déri Múzeum munkatársa — nagyszerű vezető is készített a kiállításhoz. A nagy érdeklődésre való tekintettel a kiállítás egész évben nyitva volt, sőt, meghosszabbítással átnyit 1976-ra is.

ELHUNYT RÉTHLY ANTAL

Réthly Antal, a kiváló meteorológus szept. 21-én 96 éves korában elhunyt. *Réthly Antal*, aki hosszú időn át a Meteorológiai Intézet igazgatója volt, a magyar meteorológiát mind gyakorlatilag, mind elméletileg világszínvonalra emelte, a meteorológusok egész nemzedékét nevelte.

HONISMERETI KISZ-TÁBOR DOMBÓVÁROTT

Jún. 26-án nyílt meg Dombóvárott a KISZ kb és a Tolna megyei párt- és állami szervek rendezésében létrejött tíznapos ifjúsági honismereti tábor. A találkozózn 130-an vettek részt az ország minden részéből. A tábor résztvevői gyakorlati munkát (ásatáson való részvétel, tárgyi- és szellemi néprajzi anyag gyűjtése, stb.) is végeztek.

XVIII. századi oklevelek a szarvasmarha-tartásról

BENCSIK JÁNOS

1. Hajdúböszörmény város iratanyagában egy terjedelmes számadást tanulmányozhatunk a **sörözőkrök** tartásáról. Az időpont, az 1750-es esztendő azért is jelentős, mert ekkor a város maga is tekintélyes **sőretartást** folytatott.

„Fellyebb meg revezett Nemes Ujvárosi Szabó István ur, mint a város Summás pénzének Perceptorja a fennmúlt 1750-dik Esztendőben Nemzetes H. Szabó János és Sővági Péter uraimékkal együtt Város Számára Vásárlottak volt egy néhány vásárokon százötven 155 ökrököt. Annak utána pedig más rendben Debrecezi Péntek Sámuel uramult Harminczhatot No 36. in summa százkilenczvenegyet. Ezek közül a mult Esztendőbeli őszl vásárra Vázra Ns Szabó János és Sővági Péter uraimék fel hajtván adták el százhuszon négyet 44 tallérjával pártját, melyekért eset summa szerent No. 732 tallérok, magyarul tézrek fr 1407, 60. Összes summjá 6318. Mindkét rendbelek pedig költék el kilencz ráadással. Maradtak U. Szabó István Uram keze alatt, melyekről Fellyebb számotj adott tizenkettő. A vásárolott Ökrök száma öszvességgel lévén No 191. Rochnei Mátyáshoz felmenni kelletvén Ausztriába az adósságról (ez tartozott az ökrök áraban!) a kocsinak fizetett Eő kegyelme 8 ft 40 kr.

A város két sős ökreinek a Mészárszékbe le vágatván, husokból, bőrből és fadgyokból 41 f 88 kr. Pesten el adatott két Pókos Sőre ökrök árát H szabó János Uramul 39 f 54 kr. Egy köszvényes levágot ökröknek husáért, bőrtért, fadgyáért 25 f 13 kr. 73 ökrököt vásárolt néhány vásárokon, melyekért fizetett 2067, 48 kr. Maday uti költségére expedíia 5 f 52 kr.

Szalonnát vett a söréseknék	Fl kr
Hájjal vett bőr kapcát kenésére	11 87
Két szűrt a Söréseknék	— 98
Nyolcz pár bőr papczákat	7 14
No 23 pár boeskorokat	5 22
16 kősókat	8 60
A sős legényeknek egy sajtot discretioba	53 93
A söréseknék két sajtot	— 21
Dohány egész nyáron a söréseknék	— 58
Két sős satskókat vett, Grispánt kékkövet a páros ökrök orvoslásokra.	1 10
Hibás ökrök levágása s kut igazítása alkalmatosságával	— 12
kenyeret vett	— 24
Sörös György Conventioja egy Karasia Salavarival	16 66
Jeney hajdunak ső darálásért	— 36
Fél véka kását a söréseknék	— 27
Egy uj tarisznya mellyben az ökrök felhajtásakor két sózásra való sőt vittek, oda veszett	— 42
H Szabó János urnak az ökrök felhajtásakor viaticumra	24 20
Gulyásnak az ökrök felhajtásakor segítségért	1 36
Két pár boeskort vett	— 76
Két esomó dohányt	— 12
A sős Contrának Discretioba 2 Ittze vaját	— 60
Két boeskort	— 68
Egy kősoát	3 20
Egy esomó Dohányt	— 5
Egy font hájat	— 14

	Fl kr
Két pár Bőr Kapczákat	1 36
Két pár Boeskort	— 26
Fél font hájat	— 7
Egy kósót	3 39
Két csomó Dohányt	— 12
Sándor nevű Sörösnek, míg Horog a tömlőczben volt.	
egy pár boeskort	— 33
Fél véka kását	— 27
Egy új kenyeres tarisznyát, felhajtáskor elveszett	— 42
Hat font szalonnát	— 69
Egy csomó Dohányt	— 6
Két pár boeskort	— 72
Hat font szalonnát	— 72
Egy kósót	2 72
A Gulyásnak egy boeskort	— 42
Két csomó Dohányt	— 12
Az ökrök elszaladván, keresésére, kiváltására Varga János	
Uramnak	7 14
Elmenetelkor Czipót és Bort	— 30
Ugyan akkor viaticumot	— 48
Gatyásnak egy boeskort	— 42
Egy Csomó Dohányt	— 6
Sörös Gyurkának és a Ficzknak két boeskort	— 89
Egy kósót	3 40
Viaticumot	— 30
Gatyás Sörös Conventiójába	6 12
Egy véka kását a Létal tisztartónak az Ökör	
fel fogásáért discretioha	— 63
Gyurka Sörös Conventiójába Leopold naptal fogva	
következő esztendőben	15 30
Sörös Ficzknak egy boeskort	— 34
Ugyan annak egy süveget	— 6
Egy véka kását	— 68
A sörösneknek egész nyáron el hordott hus árát a	
Mészárosnak	5 40
Gatyás Conventiójába öt juh bórókért a Szék Gazdának	3 —
Burda gallérnak való szőrért	— 50
Hat font szalonnát	— 72
Két pár Bőr kapczát	1 36
Három pár boeskort	— 85
Egy juh bőr a Sörös Ficzknak	— 60
Gyurka Sörösnek egy Bőr kapczát	— 63
Négy font szalonnát	— 43
Két font hájat	— 26
Ts Guthi György Uramtul vett nyolc ökrökért	296 —
Hat font szalonnáért a Sörösneknek	— 72
Galyás hátra maradt Conventiójába	6 12
Sörös Gyurka szüriért	3 74
Két pár Bőr kapczát vett	2 36
Egy szalonnát	7 50
Három boeskort	1 20
Egy vas villát	— 42
Egy véka kását	— 68
Négy csomó dohányt	— 24
Egy kósót	4 12
A Sörös Ficzknak szüri árába	1 20
Három boeskort	1 22
Két pár Bőr kapczákat	1 36

Egy 1790-es adat az igásállatok biztosításának érdekes gyakorlatára vet fényt.

„Debrecei Lakos Enyedi József Ö Kegyelme a be adott Instantiójában panasz képpen jelenti, hogy ez előtt három esztendővel Bódi János Ö kegyelme indításhól arra vette magát, hogy a szántás végett öszve czimborólván, négy ökröket vett és azokat teletetés végett úgy nem különben négy teheneket a Bódi János keze alá hajtotta és azoknak számokra elegendő szénát is vett és egy Ötsét, hogy

nán telet Bódi János öt lova is, a mint az exponens állítja, és ezen kívül 10 fl-ét is adott kölcsön Bódi Jánosnak. Bódi János compareálván recongnoscálja, hogy azon ökröknek teletetés eránt és a Tehenéke eránt köztök semmi olyas alku azon marháknak gondját viselje mellettek állitot. Azon marhái számára vett szénem volt, hanem tsak abban állapotok meg, hogy csak együtt teletjenek... az Enyedi Ur által vett szénát ették az 6 loval is, de azt mondja, hogy 6 a maga takarmányán teletette a recurrens tehenét nem csak, hanem az Ötsét is. Enyedi Istvánt, ki ezen marhák gondviselésére a recurrens által állitottat 11 hétig intenteálta... A recurrens tele: igaz, hogy a tehenemet zab és árpa szalmával tartotta (melyet a tehenész is úgy ad elő): és ugyan azért rem kíván Bóditól semmit, hogy a lova a vett szénát ette, a 10 flot pedig az Ötse 11 hétig való tartásáért odaengedi, tsak a négy köből árpát kívánja.” Bódi: „Nem adja mert legalább 6 kívánja, hogy a hely pénzét minden napra marhátl 2 kr-t.” A recurrens felel: „Egy boglya szénája itt maradt az Instars kertjébe.”

„Hadházi lakosok Komor Mihály és Vajda Mihály jelentik, hogy (1790) október 23. a Hadházi határról el vesztek négy ökrei. Egyik szőke, fennálló szarvú, magas termetű hetedfű ökrök az orrán Bal felől III. a bal csipélyén G I Betu vagyon; a második daru szőrű, hatodfű bélyegtelen ökrök; a harmadik szőke, fejér szarvú, hatodfű bélyegtelen, jegytelen; a negyedik setét szőke, fejér szarvú a bal szarvát a kétél be vágta, hetedfű bélyegtelen ökrök, s a Böszörményi erdő csőz Varga Mihálytól ugy esett értékekre, hogy azon este talált a Böszörményi erdőn estve fele Két Embert, a kik Hadház felől Négy ökröt hajtottak Böszörmény felé, s néki azt mondoták, hogy Egyeki emberek, s haza felé igyekeznek, két szekérel vagynak, mindenik szekérbe két ökrök vagyon. Az Erdő alatt fogtak ki egy laposban és az Ökreket etetik, de azok közül az Öktöket hajtó emberek közül a Csőz egyiket Böszörményi Néma nevű Gulyás Bojtárnak lenni esmérte... a négy ökröt a Sebesér fenekében egy kazal széna alatt” megtalálták.

Jegyzetek:

Hajdú-Bihar megyei Levéltár, Hajdúböszörmény város iratai, V. 1/a. 2. 1750.; V. A. 1/a. 5. 1790. No. 77. és No. 592.

AZ OXFORDI ÁSATÁSOK

Az angliai Oxford ősi település. Központjában 1967—1972 között nagyszabású ásatásokat végeztek. Az ásatások több réteget tártak fel *Prehistoric and Roman Oxford, Saxon Oxford, Norman Oxford, Medieval Oxford*) és rendkívül gazdag leletanyagot szolgáltatottak. Az ásatásokról összefoglaló ismertetés jelent meg (*T. G. Hassall: Oxford: The city beneath your feet. Oxford, 1972. 32.*). A gazdagon illusztrált ismertetés szövege az ásatások anyagának feldolgozásáról, sőt az ásatások jövőjéről, folytatásáról is.

PINCEKIÁLLÍTÁS ÁLMOSDON

A Múzeumi Hónap keretében, Kölcsey álmosdi szobrának leleplezésével egyidőben, okt. 12-én, a Kölcsey-ház pincéjében állandó kiállítás nyílt *Az érmelléki szőlő- és borkultúra* címmel. A kiállítást *Varga Gyula* rendezte.

A 85 éves Frank Frigyes festőművész köszöntése

SZ. KÜRTI KATALIN

Pár hónapja új festmények kerültek a Déri Múzeum képtárának falára: Frank Frigyes „Mimi télen a teraszon”, „Mimi bundában”; „Vörös kávédarálás csendélet” és „Dolgozó nő kerámiával” c. olajképei. A tárlókban pár grafikai remekét, pl. portréit, interieur-jeit, tájképeit láthatjuk. A múzeum új szerzeményei részben vétel —, nagyobbrészt azonban ajándékozás útján kerültek a múzeumba. Frank Frigyes, mint adományozót köszöntjük 85. születésnapján. (Született 1890. augusztus 19-én.) Frank Frigyes Munkácsy-díjas, Kiváló- és Erdemes Művész Budapesten él. Rendszeresen részt vett a debreceni országos nyári tárlatokon, mégis, az idén került szoros kapcsolatba városunkkal. A Déri Múzeumban és a Városi Tanács Képzőművészeti Galériájában összesen huszonegy műve látható, ha nem is állandóan, egyszerre, de váltogatva. Az idős mester a magyar expresszionista művészet nagy alakja. A 20-as, 30-as években külföldön, főként Párizsban ismerte meg a modern festészetet, s annak tanulságait felhasználva alakította ki egyéni, mással össze nem tévesztendő stílusát. Rendszeresen szerepel a Salon d'Automne párizsi kiállításain, a velencei biennálékon, Genfben, Stockholmban, az 1935-ös brüsszeli világiállításán pedig bronzérmeket kapott. Itthon a Képzőművészek Új Társasága, az Új Művészek Egyesülete tagja, kiállítója, több egyéni tár-

Frank Frigyes: Linzenpolz bácsi

Fotó: Fekete Gáborné

Frank Frigyes: Müterem

Fotó: Fekete Gáborné

lata volt a Fränkel Galériában, a Tamás Galériában stb. A felszabadulás után 1958-ban a Csók István Képtárban, 1964-ben az Ernst Múzeumban, 1973-ban a Múcsarnokban nyílt nagy gyűjteményes kiállítás.

Debrecenbe került különböző korszakainak tanúi. Az 1930-as évek „fenér” korszakának jelentős műve a két Mimi-kép. Műzsája, modellje, felesége, a szépséges Mimi asszony jelenik meg téli tájképén, a teraszon. A havas környék fehérsége kiemeli kabátja vörösét, hangsúlyozza az arc különleges szépségét. „Mimi bundában” c. képe a feketék dominánsára épít. Mimi fiatal szép arcának a fátyol és a bunda sötétje bársonyos, lány foglalatot ad. Mint a Mimi-képek mindegyike, ez a két fő mű is sugározza a modell iránti rajongását.

„Dolgozó nő kerámiával” c. reprezentatív olajképe élettelségével, monumentalitásával tűnik ki. Szinte heroikus nagyságával áll előttünk az erőteljes munkásnő ruhájának hideg kékes feketéi, az egész mű rajzosága, szerkezetessége a munka rendjét, egyfajta szigorúságot sugall. A 30-as évekből kevés ilyen nagyszerű munkásbrázolást tudunk e kép mellé állítani.

A „Vörös kávédarálás csendélet” c. kép az utóbbi évek főműve. A hatvanas évek derekán kezdődött Frank Frigyes művészetében az erős, élénk színek szinte mágikus dominánsára épített, a drapéria vöröséről izgalmasan felelget a fehér edény, a sárga szatyor. A látszólag kisigényű téma nagy feszültségekkel teli, lázadó hangulatokról tanúskodó, expresszív feldolgozása ez, éppúgy, mint jajongó gyümölcsökkel, őrvenylő ágakat tartalmazó vásznai. Nem túlzunk, ha az új magyar művészet egyik jelentős művét látjuk e csendéletben. Műtán képviselte a modern magyar pikúrát a „Vörös kávédarálás csendélet” pl. az 1974-es Cagnes sur Mer-i nemzetközi festészeti fesztiválon.

Frank Frigyes újabb portréfestését reprezentálják azok a képek, amelyek a Képzőművészeti Galéria tulajdonába kerültek („Ónarckép”, „Klinkó bácsi”).

Külön kell szólnunk azokról a színes kréta-, ceruzarajzokról, akvarellekről, amelyek az 50-es, 60-as években készültek. Rajtuk a művész állandó táj-modelljei: A Pasaréti út, a Szabadság hegy, a Kútvolgyi út, a Városmajor, Visegrád rozoga házai, őrvenylő fái, zizegő bokrai jelennek meg, vagy a Rózsadombra felkapaszkodó lovasszékér. Portréi közül „őnémet festőkre emlékeztetőn” megfogalmazott, haragos ónarcképe, nagyserűen karakirozott „Linzenpolz bácsi”-ja tűnik ki. Aktjaihoz készült

Frank Frigyes: Virágöntöző

Fotó: Fekete Gáborné

előtanulmányaiból a legerőteljesebb az 1956-os „Heverő akt” c. gyönyörű szénvázlata. 1957-ben készítette „Virágöntöző” c. olajképét, amelyben Mimihez fűződő minden szeretetét, áhitatát összegezte, s a témának megfelelő gótikus keretben mondta el. Ennek egy légiessen szép ceruza-rajz tanulmányát, valamint kisméretű akvarelljét adta a Déri Múzeumnak Frank Frigyes.

Az újjáalakított Déri Múzeumban méltó helyet kapnak művei, addig is közönség elé kerül festményei, grafikai egy része a jelenlegi képtárban.

A NYÍREGYHÁZI MÚZEUM VEZETŐI

A Kurírban már hirt adtunk a nyíregyházi Jóna András Múzeum új épületbe való költözéséről, új, állandó kiállítások nyitásáról, sőt arról is, hogy a kiállításokhoz vezetők készültek. A vezetők száma időközben nőtt, eddig négyet adtak ki. A vezetők egységes kivitelben, zsebfórmátumban jelentek meg, a közművelődés hasznos eszközei (Jóna András emlékezete. Nyíregyháza, 1974. 60.; A méhteleti agyagistenek. Uo. 1974. 30.; Krúdy Gyula emlékkiállítás. Uo. 1974. 50.; Felső-Tisza vidéki szöttek és him-zések. Uo. 1974. 32.).

MŰVELŐDÉSI NAPOK HAJDÚDOROGON

Immár másodszor került sor (okt. 27—nov. 15-ig) Hajdúdorogon ön-álló Művelődési Napok megrendezésére. A Művelődési Napok megrende-zésében múzeumi szervezetünk is részt vett.

ÉRDEKES KIÁLLÍTÁS A WROCLAWI NÉPRAJZI MÚZEUMBAN

A wroclawi Néprajzi Múzeumban Falusi élet az régi Alsó-sziléziában címmel komplex, életmódot bemutató állandó kiállítás nyílt. A nagyszabású, sok-sok apró részletre kiterjedő, rendkívül tárgygazdag kiállítás-hoz azonnal praktikus, kisméretű, könnyen kezelhető kalauz is készült. Az angolnyelvű kalauz felvilágosítással szolgál más wroclawi múzeumi kiállítások felől is (Old-time Village Life in Lower Silesia, Wroclaw, 1975.)

Háztartási feljegyzések egy régi debreceni kalendárium lapjain

BÉNYEI MIKLÓS

Régebben az volt a szokás, hogy a kalendáriumokba üres lapokat is beragasztottak; a vásárló erre írhatta fel az esztendő során felmerülő, megőrkítésre érdemes eseményeket, tudnivalókat. A Múzeumi Kurír egy korábbi számában Csorba Csaba ismételten felhívta a figyelmet e kéziratos bejegyzések fontosságára, történeti és néprajzi forrásértékére.¹

Az alább közölt feljegyzések szintén egy régi naptár, a Debreceni Magyar Kalendárium mélyén rejtőztek eddig. A korábban közismert, népszerű kiadvány² két — 1837-es és 1838-as — kötete nemrég került a Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár helyismereti gyűjteményébe a helyi antikváriumtól. Egykori tulajdonosa nem ismert; ma már kideríthetetlen, ki vásárolta meg annak idején, s kitől származnak a benne fellelhető kéziratos bejegyzések. Tartalmukból — a megnevezett cselédek számából és a mosott ruha mennyiségéből — ítélve egy jómódú debreceni civissasszony rötta e sorokat a naptár lapjaira. Feljegyzései hasznos adalékokat szolgáltatnak a korabeli háztartási cselédek, alkalmazottak bérezéséről, annak mértékéről, módjáról stb.

A bejegyzéseket eredeti sorrendben és betűhíven közöljük, megtartotuk az aláhúzások rendjét is.

1837-ES KALENDÁRIUM

1. levél 1. oldal:

Kiss Erzsébet főzösszony Conventiója az 1837 ^{dik} egész Esztendőre	
50 vf. és 2 pár új csizma	
Előpénzüll kapott	1 f — 40 X ³
17 ^{dik} Január: bundára	— 16 —
12 ^{dik} Ápri.: ládára kivett	— 3 —
25 ^{dik} Szept. kikapta a csizmáját Conventiójára kivett	— 9 —

1. levél 2. oldal:

Horváth Susána Conventiója Egész Esztendőre	
75 vf. 2 pár csizma	
Előpénzüll kapott	— — 50 X
16 Augt.: kikapott	— 10 f
Megyen neki	— 10 f — 10 X

2. levél 1. oldal:

Balogh Susána Szolgáló Leány Conventiója a 1837 ^{dik} egész Esztendőre 40 vf és 2 pár új csizma.	
14 ^{dik} Jan.: kivett	— 3 f — x
22 ^{dik} kivett Pulykára ⁴	— 4 — 10
26 ^{dik} kivett	— 7 —
—: kikapta a' csizmáját a mult két Esztendőről	
12 ^{dik} Sept kikapta a' csizmáját ugyanakkor kivett	— — 30 X
Kivan fizetve	
	14 f 40 X
	39 f 60 X
	14 — 40
	25 f 20

3. levél 1. oldal:

Bartha Katalin Száraz Dajka Conventiója az 1837 ^{dik} egész Esztendőre 50 vf és 2 pár új csizma.	
26 ^{dik} kivett	— 10 f —
15 ^{dik} be Augt. kivett	— 15 —
ugyanakkor kikapta a csizmáját	
11 ^{dik} Octóbr. kikapta a' csizmáját ugyanakkor kivett	— 1 f —
a' kézfogásra kivett	— 3 f —

4. levél 1. oldal:

Tzipszer Theresia Perztonka Conventiója az 1837 ^{dik} egész esztendőre 30 vf. és 2 pár új csizma.	
15 ^{dik} Marty kivett	— 2 f —
14 ^{dik} Augt.: kivett	— 13 f —
Octoberi Vásárra kivett	— 5 f —
ugyan akkor kivette a csizmáját	
Tályán léttekor kivett	— 1 f —
Kivett	— — 9 —
ki van fizetve	

5. levél 1. oldal:

A' Szeñyes Ruha Száma:	
22 ^{dik} Jan.: a' Szeñyes	— 126 Darab
4 ^{dik} Febr.: a' Szeñyes	— 84 —
20 ^{dik} Febr.: a' Szeñyes	— 80 —
5 ^{dik} Marty.: a' szeñyes	— 78 —
19 ^{dik} Marty.: a' szeñyes	— 87 —
2 ^{dik} April.: a' szeñyes	— 88 —
16 ^{dik} April.: a' szeñyes	— 89 —
30 ^{dik} Apr.: a' szeñyes	— 88 —
7 ^{dik} May a' szeñyes ruha	— 44 —
19 ^{dik} May a' szeñyes	— 58 —
4 ^{dik} Juny a' szeñyes	— 151 —
18 ^{dik} Juny a' szeñyes	— 83 —
2 ^{dik} July a' szeñyes	— 73 —
17 ^{dik} July a' szeñyes	— 47 —
2 ^{dik} August: a' szeñyes	— 92 —
16 ^{dik} a' szeñyes	— 89 —

33 darab

5. levél 2. oldal:

26 a szeñyes	—	68	darab
10 ^{dik} Szept.: a' szeñyes	—	90	—
25 ^{dik} Sept. a' szeñyes	—	94	—
16 ^{dik} Octob.: a' szeñyes	—	124	—
22 ^{dik} Octob.: a' szeñyes	—	60	—
a' szeñyes	—	69	—
a' fain szeñyes	—	36	—
26 ^{dik} Novb.: a' szeñyes	—	114	—
14 ^{dik} Decb.: a' szeñyes	—	85	—
a' szeñyes	—	148	—
15 ^{dik} Apr.: a' szeñyes	—	123	—
1838 a' szeñyes	—	157	—

6. levél 1. oldal:

Az Ispányenál van 4 vastag lepedő — 2 vékony —
2 vékony párnahaj — 4 törülköző kendő —

1838-AS KALENDÁRIOM

1. levél 1. oldal:

Ember Juliána Conventiója az 1838 ^{dik} egész esztendőre			
34 vft 2 pár új csizma	—	4	f —
14 ^{dik} Január egy pártára	—	—	—
23 ^{dik} Január kikapta a csizmáját	—	1	f 3 X
9 ^{dik} Marty kivett	—	3	—
9 ^{dik} Apri: kivett Ingre	—	—	—
A' pulykákért mellyeket a' faháznál	—	3	—
adott el kifogodik	—	—	—
20 ^{dik} Apri egy új fazék	—	11	—
24 ^{dik} Egy új éles mosót elvesztett	—	7 ⁵	—
25 — egy fésű	—	6	—
míg beteg volt egy leánynak	—	—	—
fizettem helyette	—	50	—
26 ^{dik} kivett	—	4	43 —
ki van fizetve fél Esztendőre	—	—	—

2. levél 1. oldal:

Szathmári János Inas Conventiója az 1838^{dik} egész
Esztendőre 50 vft 2 pár új csizma, 1 Spenzer⁶,
1 Laibli derekra való, 1 Nadrág, 1 Sipka és 2 Esztendőre
1 Köpenyeg
Kikapta a' Spenzert, Laiblit, Nadrágot, Sipkát
és Köpenyeget. — — 6 f. — X
Kész pénzből vett ki

3. levél 1. oldal:

Főző
Kováts Rébék főző Aszszony Conventiója az 1838^{dik}
fél Esztendőre 40 vft 1 pár tsizma 2 kék konyhakötő
Kivett Előpénzül — — 50 X
1st Február: a' Gyermekekért — — 2 f — 30
12^{dik} Febr.: kivett — — 6 —
22^{dik} Febru: kivette a' Csizmájár.

Kalavszky Mária főző Leány Conventiója Pünkösdig
25 vft. —
Elő pénzült kapott — — 50 X
Tsizma varrára kivett — — 50 —
18^{dik} Ap.: kivett — — 5 f —

4. levél 1. oldal:

A' Pesztonka Tzipszer Therésia Conventiója az 1838^{dik}
egész Esztendőre 30 vft 2 pár új Csizma
25^{dik} Apr.: kivett — — 5 f — 30 X
Ugyan akkor kikapta a' Csizmáját — —
ismét kikapta a' Csizmáját — —
Megyen neki — — 30 vf

5. levél 1. oldal:

A Szeñyes	—	153	da
29 ^{dik} Jan.: a' szeñyes	—	42	—
Vékony szeñyeset mosattam a' tanyán	—	139	—
26 ^{dik} Febr.: a' szeñyes	—	109	—
19 ^{dik} Marty a' szeñyes	—	123	—
10 ^{dik} Apri a' szeñyes	—	33	—
18 ^{dik} Apr.: a' vékony szeñyes	—	136	—
30 ^{dik} Apr.: a' szeñyes	—	35	—
26 ^{dik} May: a' vékony szeñyes	—	115	—
31 ^d May a' szeñyes	—	113	—
21 ^{dik} July a' szeñyes	—	—	—

6. levél 1. oldal:

Kremnitzky Borbála főző Aszszony Conventiója October
1⁶jétől Esztendeig 60 vft és 2 pár új Csizma.
Elő pénzült kapott — — 50 X
Egy Über rockra kivett — — 19 f —
14^{dik} Octób.: kikapta a' Csizmáját

7. levél 1. oldal:

Lamper Mária Pesztonka Conventiója October 1⁶jétől
egész Esztendeig 30 vft 2 pár új csizma — — 50 X
kikapott — — f — 50 X
8^{dik} kivett — — 1 — 15

8. levél 1. oldal:

Kún Ersók Szolgáló Leány Conventiója 1838^{dik}
Pünkösztől fogva 1839 Pünkösdik 25 vft 2 pár új Csizma. — —
Kikapta a' Tsizmáját
12^{dik} Octob. kivett — — 6 f — 30 x
27^{dik} Január kivett egy pár — — 3 —
csizmára — — 12
ismét kivett — — 24
egy Lakat — —

11. levél 1. oldal:

Májér József Takátsnál a' fonal a' vékonyabb 6 ft
böven a' vastag is 6 ft böven⁹

Jegyzetek:

1. Gondolatok a honismereti-helytörténeti gyűjtőmunkáról. Múzeumi Kurir, 13. sz. (1973. dec.) 10. p.
2. Benda Kálmán—Irinyi Károly: A négyszáz éves debreceni nyomda (1961—1961). Bp. 1961. 154—155. p.
3. A vt = váltóforint (a f szintén), az X = krajcár.
4. A „Pulykára” után következő szó olvashatatlan.
5. Az étes mosó sürolókefe volt, étesmosófőből.
6. A spencer: derékig érő kabátka, zubbony, az angol G. J. Spencer gróf nevééről.
7. Ezt a sort háromszor is áthúzta a naptár tulajdonosa.
8. A ft = font (régli súlymérték, kb. fél kg).

A SOPRONI MÚZEUM VEZETŐJE, LEPORELLÓI

A lassan-lassan valóságos múzeum-várossá fejlődő Sopron múzeuma kiállításai ismertetésére még 1966-ban kiadott egy gondos, magyar- és németnyelvű vezetőt (*Domonkos O., Környei A., Novák Gy.: A soproni múzeum kiállításai. Győr, 1966. 64.*) Ez a jól összeállított, gazdagon illusztrált vezető, amely egyúttal Sopront is ismertetette, már teljesen elfogyott. Pótlására nagy példányszámban előállított leporellókat készítettek. Ezek a leporellók néhány kép közlésével lepelellókat tartalmaztak a kérdéses épületnek vagy kiállításnak (*A soproni várostorony és előkapu; 17., 18. századi polgárház; Sopron és környékének múzeumai.*)

ÖSSZEFOGLALÓ A WELSHI VISELETRŐL

A Cardiffban működő Welsh Nemzeti Múzeum, illetve a St. Fagansi Welsh Néprajzi Múzeum igen színvonalas kiadványban, összefoglalóan ismertette a welshi viseletet (*Ilid E. Anthony: Costumes of the Welsh people. Cardiff, 1975. 40.*). Különösen érdekesek a színes viseleti képek, melyek értékét a finom nyomdai munka csak emeli.

NEGYEDSZÁZADOS A SUMENI KOSSUTH MÚZEUM

Nov. 21-én nagyszabású ünnepséggel emlékeztek meg Sumenben az ottani Kossuth Emlékmúzeum fennállásának 25. évfordulójáról. Az ünnepségen a Déri Múzeum sajnálatosan nem képviseltette magát.

Aktívan-kollektív, passzívan-kollektív, produktív és improduktív néprajzi tények

PJOTR GRIGORJEVICS BOGATÜRJOV

Fordította: Küllös Ilona.

A néprajzi tények lehetnek aktívan-kollektívek és passzívan-kollektívek. *Aktívan-kollektív tények* azok, amelyeket egy közösség nemcsak közös tulajdonának tekint, hanem maga a közösség teremti meg őket. Ilyenek pl. *hímzések*, amelyeket minden asszony készít a faluban, (az aktivitás ebben az esetben egy meghatározott nemre korlátozódik); a széles körben elterjedt *dalok*, amelyeket egy adott falu minden lakosa ismer; és azok a szokások, amelyeket a családi és időszaki ünnepek alkalmával minden gazda és gazdaasszony, valamint családtagjaik is végrehajtanak.

Passzívan-kollektív néprajzi tények azok, amelyek közös tulajdonát alkotják, ugyan egy adott közösségnek, de létrehozásuk egyes személyekhez kötődik, akár olyanokhoz is, akik maguk nem tartoznak az illető közösséghez. Ilyen néprajzi tények pl. a *helyi ipar termékei*: képecskék, speciális edények és alapanyagok, — amelyeket némelykor azok a helyi iparosok készítenek (vagy esetleg gyárak!) akik nem tartoznak az adott közösséghez, de termékeik az illető közösség különös ismertetőjeléül szolgálnak, és azokat közkincs gyanánt a közösség minden tagja használja. Továbbmenve passzívan-kollektív tények tartományába soroljuk pl. az *orosz bilinákat, a történeti énekeket, az ukrán dumákat* (думи а валлос verseket és dalokat, amelyeket — jóllehet egy-egy paraszt-énekes ad elő — az orosz és ukrán falvakban egyaránt közösségi tulajdonnak tekintenek. Pontosan ebbe a szférába tartoznak még a *ráolvasások* és a *csodátévő eszközök* is, ezeket a közösségnek csak néhány különleges tagja (a boszorkányok, kuruzslók, javasasszonyok, stb.) alkalmazza ugyan, de gyógyító erejükben az egész falu hisz.

Ehhez hasonlóan a „tabu”-kat is feloszthatjuk aktívan-kollektív és passzívan-kollektív csoportokra, attól függően, hogy azok az egész közösségre, vagy annak csak egyes tagjaira vonatkoznak. Az elsőre az agrárszokások és a mezőgazdasági tevékenység köréből vannak példaim. — Egy kárpátukrajnai faluban megtudtam, hogy a tavaszi szántás első napján a gazdának egész nap hallgatnia kell. Tabuk egész sora szabályozza a pásztorok magatartását. Így pl. ugyancsak Kárpátukrajnában a pásztorok hűsvét első napjaiban meg kell tartóztatnia magát a hús- és szalonnaevéstől. Ha betartja ezt az előírást, egyetlen farkas sem fogja megtámadni a nyáját.

1916-ban az Arhangelszki Kormányzószágban jegyeztem fel néhány tabut: A pásztor nem gyűjthet erdei bogycákat és gombát. Ha megszegi ezt a tilalmat, az erdei szellem kárt tesz a jószágában. Van néhány kifejezetten aszketikus jellegű tilalom is, pl.: a pásztor nem táncolhat lányokkal, az asszonyok pedig nem mutatkozhatnak előtte fejkendő nélkül, ill. meztlenül.

Épp úgy, ahogy a nyelvben (Saussure elméletének megfelelően) meg kell különböztetnünk a produktív és improduktív nyelvtani formákat, az agrár szokások körében is előtűnnek az élő, sajátos eszmei tartalmukat őrző szokások az olyan improduktív szokásokkal együtt, amelyeket a faluban már senki nem ért, és amelyek egy bizonyos generáció kihalásával feledésre vannak ítélve. A produktív mindennapi és ünnepi szokások viszont továbbélnek, oly módon, hogy az új anyagot a régi formáknak megfelelően dolgozzák át.

Az alábbiakban néhány olyan néprajzi tényt ismertetek, amelyeket Kelet-Szlovákiában jegyeztem fel, s amelyek a karácsonya mágiikus, vagy primitív vallásos funkcióját bizonyítják. Íme az anyag: A karácsonya karácsony estéjétől vízkeresztig áll. Vízkereszt után, január 7-én, a pap megszenteli a fácskát, s ezzel alkalmassá válik arra, hogy vele elvégezzenek néhány szokást. Pl. az égő fácskával a háziasszony megfűtöli a gyümölcsfákat, hogy megóvja őket a hernyóktól. (Feljegyeztem egy Siroka nevű szlovák faluban, Otila Smolkó nevű parasztasszonytól.) A karácsonyára aggatott aprósüteményt megeszik, magát a fácskát pedig elteszik a pajtába. Amikor a gazda tavasszal először megy ki szántani, az ágaitól megfosztott karácsonyfatorzset használja ostornyélként, és úgy csapkod vele, mint az ostorral. De csak a legelső szántási napon használják ezt az ostorvelyet, utána eldobják. (Lejegyeztem A. Fodorokó nevű öregasszonyt és fia Jozef Lesko elbeszélése nyomán.)

Ez arra példa, hogy a városi értelmiség egyik szokása — a karácsonya állítás és díszítés — hogyan értelmesedik át a régebben meglévő produktív agrár-szokások formájára. Kárpát-Ukrajnában és Kelet-Szlovákiában több olyan érdekes agrárszokás van, amelynek variánsait az egész világon megjeljük.

HÁROM NAGYSZABÁSÚ NÉPRAJZI KIÁLLÍTÁS ZÁGRÁBBAN

A Zágrábban megrendezésre kerülő Nemzetközi Folklor Fesztiválók mindegyikéhez számos más rendezvény is társul. Különösen jelentősek a Horvát Néprajzi Múzeum által rendezett néprajzi kiállítások. 1975-ben három ilyen gondosan előkészített, önmagán túlmutató, a népi kultúra etnológiai tulajdonságait vizsgáló, az interetnikus kapcsolatokra különös figyelmet fordító kiállítás is készült és került bemutatásra. Az egyik az isztriai félsziget népeletét bemutató, úgynevezett életmód-kiállítás volt (*Narodni život Istre*). A másik a horvát népi himzések rendkívüli gazdagságát vonultatta föl (*Hrvatski narodni vezovi*). A harmadik pedig a jugoszláviai hímes tojásokról szólt (*Pisanice u Jugoslaviji*). Mindhárom kiállításhoz horvát- és angolnyelvű, fehér-fekete és színes képekkel gazdagon ellátott vezető készült.

ELKÉSZÜLT HAJDÚSZOBOSZLÓ MONOGRÁFIÁJA

Az év legvégére elkészült *Hajdúszoboszló Monográfiája*. A kiadvány a valóságos monográfia igényével készült, nemcsak történelmi összefoglalást nyújt, hanem természettudományi, művészeti és irodalomtörténeti, néprajzi- és népnyelvi is. A monográfia külön értéke a gazdag bibliográfia, amihez hasonló mélységű még nem készült. A monográfia közel harminc szerző munkája, szerkesztette: *Dankó Imre*.

A szomorú kelta kakukk dala

VOIGT VILMOS

A 12. századra datált óír *Carmartheni Fekete Könyv* egyik dala így kezdődik:

Kintevin keinhaw amsser.
Dyar adar; glas callet.
Ereidir in rich; ich iguet.
Guirt mor; brithottor tiret.

Az itt megrajzolt kép / »Májusidő, legszebb időszak / hangosak a madarak; kékek a ligetek / ekék a barázdában; ökök igában / zöld a tenger; foltosak / = sokszínűek / a földek.« Jól ismert a koraközépkori Európa természetleírásában. Kuno Meyer publikációja óta általában össze is vetik e dalt 9—10. század fordulójára keltezett négy ír dallal (*Dalok a Nyárról és a Télről*). Különösen meglepő az egyezés az első sorban, itt az ír szöveg így kezdődik:

Céttemain cain ré (májusidő szép időszak) és még egyes szavak is, mint az óír *céttemain* meg az ókymre *cyntefin* etimológiailag is megfelelnek egymásnak. Annál meglepőbbnek tűnik azonban a második versszak hirtelen hangulatváltása:

Ban ganhont cogev ar blaen guit guiv
Handit muy vy ilauuridet.
Tost muc; amluc anhunet.
Kan ethint uy kereint in attwet.

[Ha énekelnek (?) /kakukkok az erdő szép hegyéről (= a szép fák csúcsáról) / Növekszik nagyobbra az én bánatom (?) / Füst betegít; nyilvánvalóvá válik a bizonytalanság (= szomorúság) / Mivel elmúltak (?) / az én rokonaim]. A vers további szakaszai is ezt a témát folytatják: »A dombokon, a völgyeken, a szigeteken, a tengeren, ahova csak mehet az ember, Krisztus elől nincs menekvés. Azt kérem, ha nem tagadhatnék meg télem, békét Isten és én között. Legyen számomra út a dicsőség kapujához. Krisztus, hadd ne legyek szomorú trónusod előtt.«

A korai walesi költészet más alkotásaiban is megfigyelhető ez a szokatlan hangulatváltás. Sir Ifor Williams, aki külön figyelmet fordított e feltűnő jelenségre, a fenti vershez párhuzamul idézi a 9. századi *Llywarch Hen* egyik versét (*Canu Llywarch Hen*), amelyben a következők, már ismert alapon alapulról részlet található: »Aber Cuawgnál a kakukkok énekelnek / Ez szomorú elmémnek / Hogy aki egyszer hallja őket, többet nem fogja hallani.« E sorok után a költő leírja, hogy egy fán levő kakukkot hallgat, és »még nagyobb vágyakozásom az azok után, akiket szeretek«. A költemény azzal folytatódik, hogy a különböző madarak énekelnek az ágakon, és köztük van a kakukk is, akinek dalától »mindenki arra em-

lékeznek, akit szeret». Ehhez hozzáteszi azt is, hogy a kakukk »az állandó dal énekese«, és kiáltása, szólása »hiraeth--et (vágyakozás, nosztalgia, honvágy) okozó. Minden más madár (a rigók, fülemülék, pacsirták) örömről és szerelemről dalolnak, csupán a kakukk az ünneprontó köztük. Ez a költemény azért becses forrás a korai kymro kakukk-dal értelmezéséhez, mivel részletezi, értelmezi azt, ami a többi forrásban éppen csak említésre kerül. Másol is gyakori ugyanis az, hogy egy vidám, örömteli hangulatú kymre vers a kakukk említésekor egyszerre szomorúvá válik.

Annál rejtélyesebb ez a hangulatváltozás, mivel a középkori kakukk-versek egyáltalán nem ismerik ezt, sőt éppen ellenkezően, a tavaszi vidámság, boldogság hírnökének rajzolja a kakukkot. E versek közül alighanem a legismertebb, és helyileg is közel van a kymro szöveghez az angol világi líra legrégebbi darabjának tartott, 1250 körülről származó háromstrófás kakukk-dal:

Symer iS icumen in.
Lhude Singuccu.
GroveP Sed and bloweP med
and springP bé w(u)de nu.
Singuccu.

Awe bleteP after lomb.
LhouP after lomb.
Bulluc streteP, bucke uerteP
murie Singuccu.

Cuccu cuccu wel SingeS Pu cuccu
ne wyk yu nauer nu.
Singuccu nu. Singuccu.
Singuccu. Singuccu nu.

És hogy ez nem véletlen, társtalan hangütés a középkori angol költészetben, számos példával bizonyíthatjuk. Ezek közül is csupán egyet, Thomas Nashe (1567—1601) híres tavaszi dalának (*Spring*) néhány sorát idézzük:

Spring, the sweet Spring, is the year's pleasant king;
Then bleoms each thing, then maids dance in a ring,
Cold doth not sting, the pretty birds do sing,
Cuckoo, jug-jug, pu-we, to-witta-woo!

.....

The fields breathe sweet, the daisies kiss our feet,
Young lovers meet, old wives a-sunning sit,
In every steet these tunes our ears do greet,
Cuckoo, jug-jug, pu-we, to-witta-woo!
Spring! the sweet Spring!

Az angol költészetben van azonban még egy vers, amelyben talán kulcsát találhatjuk a fenti rejtélynek. *Fitzgerald* híres *Omar Khayyám*-fordításában az egyik négyesoros így hangzik:

The Palace that to Heaven his pillars threw,
And Kings the forehead on his threshold drew,
I saw the solitary ringdove there,
And 'Coo, coo, coo' she cried, and 'Coo, coo, coo'.

A kommentátorok azt is hozzáteszik ehhez a *rojái*-hoz, hogy eredetileg bizonylan Perszeopolisz romjait írta le benne a költő. *Fitzgerald* népszerűségét Angliában elsősorban az okozta, hogy azokat az *Omar Khayyám*-verseket, amelyektől igazán nem idegen az elmúlás filozófiája, még rezignáltabban és kesernyesebben fogalmazta át. Az alap gondolat ez esetben sem tőle származik. *Heron-Allen* hű fordításában pedig a következő sort olvashatjuk az idézett versszak végén: »Uttered its cry 'Where, where, where, where, where?'. Világosan értelmezhető ennek alapján az idézett szakasz eredeti formája:

Annak a palotának a romjai között járok,
amely egykor az égig ért,
és benne királyok éltek,
most csak egy magányos (örvösgalamb) madár szól benne:
Hol, hol, hol vannak a régiek?

Az egész költemény iniciatívájának a *ku* kérdőszó és a madár (talán nem is örvösgalamb, hanem inkább kakukk?) kiáltása közti formai azonosságot éreztetjük.

Ezekután egyáltalán nem meglepő, hogy a kymro versek nyitját is ebben találhatjuk meg. Az ókymroban a kakukk neve (*cog*), a mai walesiben *cog*, *cucw*, nyilvánvalóan hangutánzó eredetű szavak. Az ókymroban a 'hol?' kérdőszó alakja is *cu* volt, és ez az alaki egybeesés szolgált a poétikai azonosítás alapjául. A modern kymroban a 'hol?' kérdést a *ble?* kérdőszóval fejezik ki, amely a *pa le?* 'milyen hely(en)?' -ből származik, és meghonosodása óta megszüntette a madárkiáltás és a kérdőszó homoníáját. Alighanem ez az oka annak, hogy a korai walesi költészet olyan kitűnő interpretátora is, mint *Ifor Williams* csupán hosszú idő után, és éppen a perzsa költemény segítségével jött rá a fenti megoldásra.

További kérdések is felmerülnek azonban. Műköltői leleménynek tarthatjuk-e az ókymroban a *cu* azonosítást a kakukk szavával? Hogyan függ ez össze a kakukk (és kukik) haláljósító szerepével az európai néphitben? Van-e még olyan vers, amelyben a kakukk a halál, elmúlás, elmultak utáni vágyakozás megjelenítőjeként szerepel? Ha igen, olyan hagyományhoz tartozik-e az ilyen alkotás, amelyben a kérdőszó és a madárhang azonosítható egymással (például a latin *quo?*), vagy ettől függetlenül is előfordul ilyen példa? Mivel a kakukk gyakori szereplője mind a mű-, mind a népköltészetnek Európában, ezekre a kérdésekre csak az összehasonlító kutatás adhatja meg a választ.

Szórványosan más népköltészetben, közte a magyarban is megtalálható a kakukk szomorúságának a motívuma. Mivel a kérdésnek íme van már irodalma, a kutatások felesleges ismétlődésének elkerülésére is idéztem volna a különben is érdekes fenti adatokat.

IRODALOM:

Lectures on Early Welsh Poetry. By Sir Ifor Williams. Dublin, 1954.

Hangutánzó madarak hazai avifaunánkból

FINTHA ISTVÁN

A magyar madárvilágban is találhatók olyan fajok, melyek több-kevesebb hűséggel képesek visszaadni környezetük zörejeit, komplikáltabb hangjelenségeit vagy éppen elcsesett hangsorait. E fajok száma nem nagy, de közöttük mégis akad egy-két igazán kiváló hangutánzó, mely képes megteveszteni még a gondosan figyelő kutatót is, de legalábbis csodálatba tudja ejteni azt. Szárnyas i mitátoraink utánzásai során főként madártársaik hangját tanulják meg reprodukálni, de gyakran környezetük egyéb zörejeit — pl. ajtónyitogatást stb. — is hamar elcsik.

Az elsajátított hangok vagy hangsorok rendszeres visszaadása általában szezonális jelenség — miként a saját, fajra jellemző hangokkal rendelkező specicsiek szüntelen éneklésének ideje — és a tavaszi költésidő kezdetétől vagy a vándorló fajok megérkezésétől leggyakrabban azok főképp kikeléséig tart. Ettől kezdve idejük a kicsik etetésére, egész napi táplálékbeszerzésre kell fordítani. Életszakasuk e periódusában éneklésükkel, utánzásaikkal ugyancsak elhallgatnak, vagy addigi színes reper-tóriumuk igen szegényessé silányul.

Némelyeknek nincs saját éneke, csupán megfelelő alkalmakkor hallatott egyszerű kiáltása, mely mint rövid hívójel, riasztóhang stb., az év bármely szakában észlelhető. Szaporodásuk idejére azonban kölcsönveszik más madarak hangját, énekét, s azt únos-úntig ismételve, variálva hangoztatják egész nap. Ilyen például a töviszúró gébics és a seregély. A szajkó csak egy-két egyszerűbb zörejt, rövid madárkiáltást (ölyvét, csókaét) utánzó, leggyakrabban akkor, ha rendkívüli esemény izgatja: ellensége közelít vagy fészket háborgatják.

Jó utánzóképesége mellett saját énekkel is rendelkezik, a barátoszáta, a mezei és a búbos pacirsirta. Ezeket azonban, mint más fajú madarak hangjainak előadóit, meglehetősen kevesen ismerik.

Az átvett madárhangok nem mindig az utánzó faj biotópjában él, vagy ott rendszeresen előforduló specicsiek hangjai. Igen sok esetben tapasztalható, hogy a területet egyáltalán nem látogató fajok szava hallatszik ki az utánzók énekéből. Ez esetekben valószínű, hogy az utánzó és az utánzott madár közös telelőhelyen tartózkodott, vagy költözés előtt voltak együtt hosszabb-rövidebb ideig, esetleg a megelőző évek egyikét töltötték ugyanazon biotópban. Egyik ilyen alkalommal ragadhatott át az utánzóra akkori társának jellegzetes hangja.

Előfordulhat az az érdekes eset is, hogy egyik utánzó a másiktól egy harmadik faj hangját lesi el és tanulja meg. Egy alkalommal töviszúró gébicsről (*Lanius collurio*) gyenge gyurgyalag-hangok produkálását figyeltem meg. A területen sehol sem élt gyurgyalag (*Merops apiaster*), azonban a szomszédos odvas fákban sok seregély (*Sturnus vulgaris*) fészkel. A seregélyek igen gyakran hallatták a gyurgyalag bugyborékoló hangját. Feltételezhető, hogy ezt vette át a gébics.

Valamennyi utánzó nyilvánvalóan a közelben előforduló »hangforrásokból« táplálkozik. Ezért viszonylag egyszerű a magyarázata a gólya-kelepelést, békabrekegést imitáló seregélyek »műsorának«. Előbbinek nagyjából állandó tartózkodási helye és későbbi fészke is gólyafészkek mel-

lett volt. A másikkal fészkelőhelye közelében mocsárrét terült el sok nagyhangú békával. Békák lakták a debreceni Nagyerdő parkjának mindkét tavát is és ezért érthető volt, hogy a környékbeli seregélyek nagyon gyakran utánzózták a brekegést.

Az utánzás sokoldalúsága és tökéletessége szempontjából a következő rangsort állíthatom fel a megfigyelt fajok között:

1. Seregély (*Sturnus vulgaris*)
2. Töviszúró gébics (*Lanius collurio*)
3. Pipiske (*Galerida cristata*)
4. Mezei pacirsirta (*Alauda arvensis*)
5. Mezei poszáta (*Sylvia atricapilla*)
7. Szajkó (*Garrulus glandarius*)

Nem említem itt a mesterségesen »beszéli« tanított varjú-rokonság egy-két tagját (holló, csóka), melyek a természetben ritkán tanulnak meg idegen hangokat.

Az utánzott madárhangok listájába csak azokat vettem fel, amelyekről egyértelműen megállapítható a faj hangjának jellegzetessége; félreértés nélkül felismerhető annak ellenére, hogy néha az imitátor az utánzásába kisebb-nagyobb zörejeiket is keveri. 1. Mivel a felsoroltak között a seregély (*Sturnus vulgaris*) a legkételetesebb utánzó, a legtovább feljegyzett adatom is róla van.

Debreceni megfigyeléseimből közlöm a következőket. Az egyes példányok az utánuk felsorolt fajok hangját reprodukálták sorrendben.

1. *egyed.* (1959. ápr. 11. Debrecen, Nagyerdő-park.)
sárgarigó (*Oriolus oriolus*)
csuszka (*Sitta europaea*)
vörös vércse (*Falco tinnunculus*)
házi veréb (*Passer domesticus*)
pinty (*Fringilla coelebs*)
széncinege (*Parus maior*)
2. *egyed.* (1959. ápr. 11. Debrecen, Nagyerdő-park.)
füsti fecske (*Hirundo rustica*)
sárgarigó (*Oriolus oriolus*)
vörös vércse (*Falco tinnunculus*)
tavi béka (*Rana ridibunda*)
3. *egyed.* (1961. márc. 7. Debrecen, Nagyerdő-park, 12 percig tartott megfigyelés alatt.)
egerészölyv (*Buteo buteo*)
vörös vércse (*Falco tinnunculus*)
süvöltő (*Pyrrhula pyrrhula*)
házi veréb (*Passer domesticus*)
mezei veréb (*Passer montanus*)
sárgarigó (*Oriolus oriolus*)
széncinege (*Parus maior*)
meggyvágó (*Coccothraustes coccothraustes*)
pinty (*Fringilla coelebs*)
4. *egyed.* (1964. márc. 25. Debrecen, Nagyerdő-park. A kiemelten szedett fajok hangját meglepő hűséggel adta vissza.)
sárgarigó (*Oriolus oriolus*)
zöld küllő (*Picus viridis*)
vörös vércse (*Falco tinnunculus*)
mezei veréb (*Passer montanus*)

- fekete rigó (*Turdus merula*)
 füstti fecske (*Hirundo rustica*)
 nagy fakopács (*Dendrocopos maior*)
 süvöltő (*Pyrrhula pyrrhula*)
 gyurgyalag (*Merops apiaster*)
 bibic (*Vanellus vanellus*)
 póling (*Numenius arquata*)
 pascirta (*Alauda arvensis*)
5. egyed. (1964. márc. 25. Debrecen, Nagyerdő-park. A sárgarigó és egerészölyv hangját szinte tökéletesen utánozta.)
 sárgarigó (*Oriolus oriolus*)
 mezei veréb (*Passer montanus*)
 vörös vércse (*Falco tinnunculus*)
 egerészölyv (*Buteo buteo*)
 gyurgyalag (*Merops apiaster*)
 füstti fecske (*Hirundo rustica*)
 fekete rigó (*Turdus merula*)
6. egyed. (1964. márc. 25. Debrecen, Nagyerdő-park.)
 sárgarigó (*Oriolus oriolus*)
 csóka (*Colaeus monedula*)
 gyurgyalag (*Merops apiaster*)
 fekete rigó (*Turdus merula*)
 mezei veréb (*Passer montanus*)
 nagy fakopács (*Dendrocopos maior*)
7. egyed. (1964. március 26. Debrecen, Nagyerdő.)
 süvöltő (*Pyrrhula pyrrhula*)
 pinty (*Fringilla coelebs*)
8. egyed. (1964. márc. 27. Debrecen, Nagyerdő.) 30 percig tartó megfigyelés alatt a következőket produkálta:
 gyurgyalag (*Merops apiaster*) — nyugodt, bugyborékoló hangjai
 sárgarigó (*Oriolus oriolus*) — hat-hétszer ismételt füttyök — cserregés
 csóka (*Colaeus monedula*) — rövid, éles kiáltásai
 sárgarigó (*Oriolus oriolus*) — füttyök — percegés
 töviszűrő gébics (*Lanius collurio*) — riasztások
 csicsörke (*Serinus serinus*) — hosszabb csikorgása
 meggyvágó (*Coccothraustes coccothraustes*) — rövid hívóhangjai
 csóka (*Colaeus monedula*) — rövid, éles kiáltásai
 sárgarigó (*Oriolus oriolus*) — füttyei
 fekete rigó (*Turdus merula*) — éneke
 gyurgyalag (*Merops apiaster*) — éles, bugyogó riasztóhangjai
 sárgarigó (*Oriolus oriolus*) — füttyei
 — saját hangok
 csicsörke (*Serinus serinus*) — csikorgás
 sárgarigó (*Oriolus oriolus*) — szép füttyölgetése
 vörös vércse (*Falco tinnunculus*) — többféle hangja
 bibic (*Vanellus vanellus*) — kiáltózása
 daru (*Grus grus*) — krúgatás
 póling (*Numenius arquata*) — kiáltás
 csóka (*Colaeus monedula*) — rövid, éles kiáltásai

9. egyed. (1964. márc. 27. Debrecen, Nagyerdő.)
 fülemüle (*Luscinia megarhynchos*) — éneke, hosszán, néha zörejekkel, de mégis meglepő hűséggel!
10. egyed. (1964. márc. 27. Debrecen, Nagyerdő.)
 daru (*Grus grus*)
 zöldike (*Chloris chloris*)
 vörös vércse (*Falco tinnunculus*)
11. egyed. (1964. márc. 27. Debrecen, Nagyerdő.)
 csóka (*Colaeus monedula*)
 szürke küllő (*Picus canus*) — kisebb hangerővel, de igen pontosan!
12. egyed. (1964. márc. 27. Debrecen, Nagyerdő.)
 daru (*Grus grus*)
 sordély (*Emberiza calandra*)
 sárgarigó (*Oriolus oriolus*)
 banka (*Upupa epops*)
13. egyed. (1964. ápr. 1. Debrecen, Nagyerdő.)
 fekete rigó (*Trudus merula*) — riasztó hangjai
 sárgarigó (*Oriolus oriolus*) — »kárógása«
 sárgarigó (*Oriolus oriolus*) — füttyei
 daru (*Grus grus*)
 csóka (*Colaeus monedula*)
 szürke küllő (*Picus canus*)
14. egyed. (1964. ápr. 16. Debrecen, Nagyerdő.)
 barna kánya (*Milvus migrans*)
15. egyed. (1964. máj. 26. Debrecen, Nagyerdő—Botanikus kert.)
 gyurgyalag (*Merops apiaster*)
 szarka (*Pica pica*) — hosszú csörgése
 házi veréb (*Passer domesticus*) — riasztásai
 füstti fecske (*Hirundo rustica*) — ficserékelése

A seregély énekelés közben a szárnyát félig kinyitva rázza, torkának tollait felborzolja, csőrét kitátja, vagy kissé megnyitja. A szünetekben néha valamit eszik. Általában valamennyinek saját ülőhelye van. Ha közben táplálékért kell elmennie, ugyanoda — lehetőleg magas fa kiálló, száraz ágára — ül vissza. Kiváló és gyengébb utánzóval egyaránt találkozhattunk. »MúSORÁBA«, természetesen, mindegyik belekeveri a saját, fájára jellemző hangjait is. Néha hosszabb-rövidebb csendes pauzákat tartanak. A legtöbbször sajátos, hosszú, elnyújtva hajlított füttyöléseket figyelhetünk meg, melyeket hazánkban élő madaraktól nem hallani.

A következő táblázat a debreceni Nagyerdőben megfigyelt seregélyek hangutánzásait foglalja össze. 15 egyed, 29 madárfaj többféle hangját és 1 békafaj brekegését reprodukálta. Egy egyed legkevesebb 1, de a kiváló utánzó 12 fajt is megszólaltat a saját éneke mellett.

Az utánzott fajok közül a Nagyerdő nyári madárfaunájának tagjai a következők:

Buteo buteo	Luscinia megarhynchos	Picus canus
Colaeus monedula	Milvus migrans	Picus viridis
Coccothraustes c.	Oriolus oriolus	Serinus serinus
Dendrocopos maior	Parus maior	Sitta europaea
Falco tinnunculus	Passer domesticus	Turdus merula
Fringilla coelebs	Passer montanus	Upupa epops

Az utánzott fajok közül a Nagyerdő nyári madárfaunájából hiányoznak a következők:

Merops apiaster
Alauda arvensis
Chloris chloris
Emberiza calandra
Hirundo rustica

Pica pica
Pyrrhula pyrrhula
Grus grus
Numenius arquata
Vanellus vanellus

A sárgarigó az öreg nyárfákkal tűzdelt területeken nagyobb számban él együtt a seregélyekkel. Gyakori itt a vörös vércse, a mezei veréb és a fekete rigó is, így természetes, hogy ezek hangja mutatkozik legtöbbször a tabellán.

A SEREGLÉY (STURNUS VULGARIS) HANGUTÁNZÁSAI

Utánzó egyedek Utánzott fajok	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
1. Oriolus oriolus	+	+	+	+	+	+		+					+	+	
2. Sitta europaea	+														
3. Buteo buteo			+		+										
4. Colaeus monedula						+		+				+		+	
5. Coccothraustes c.			+					+							
6. Dendrocopos maior				+		+									
7. Falco tinnunculus	+	+	+	+	+			+		+					
8. Fringilla coelebs	+		+					+							
9. Luscinia megarhyn.										+					
10. Milvus migrans															+
11. Parus maior	+		+												
12. Passer domesticus	+		+												+
13. Passer montanus			+	+	+	+									
14. Pica canus												+		+	
15. Pica viridis				+											
16. Serinus serinus								+							
17. Turdus merula				+	+	+		+						+	
18. Upupa epops													+		
19. Merops apiaster				+	+	+		+							+
20. Alauda arvensis				+											
21. Chloris chloris											+				
22. Emberiza calandra													+		
23. Hirundo rustica		+		+	+										+
24. Lanius collurio								+							
25. Pica pica															+
26. Pyrrhula pyrrhula			+	+			+								
27. Grus grus								+		+		+	+		
28. Numenius arquata				+				+							
29. Vanellus vanellus				+				+							
30. Rana ridibunda		+													

A következő fajok az utánzásnak jóval kevésbé tehetséges művelői. Szentén környezetük hangjait veszik át és szövik bele saját énekükbe.

A TÖVISSZÜRŐ GÉBICS (LANIUS COLLURIO)

gyakran megfigyelhető utánzásait a következő példákkal mutatom be.
1. egyed (1958. máj. 25. Porcsalma)

vörös vércse (Falco tinnunculus)
mezei veréb (Passer montanus)
füsti fecske (Hirundo rustica)
sordély (Emberiza calandra)

2. egyed (1958. júl. 1. Porcsalma)

füsti fecske (Hirundo rustica)
tengelic (Carduelis carduelis)
házi veréb (Passer domesticus)

3. egyed (1964. máj. 7. Debrecen, Nagyerdő — Botanikus kert)

seregély (Sturnus vulgaris)
tengelic (Carduelis carduelis)
zöldike (Chloris chloris)
gyurgyalag (Merops apiaster)
Mivel a közelben nem él gyurgyalag, valószínű, hogy hangját az öt gyakran megszólaltató seregélyektől leste el.

4. egyed (1964. máj. 16. Debrecen, Nagyerdő — Botanikus kert)

széncinege (Parus maior) — téli hangja
csóka (Colaeus monedula)

Hazai szakirodalmunkban kevés szó esik a PIPISKE (GALERIDA CRISTATA) imitatori képességeiről. Magam több esetben voltam tanúja; belőlük kettőt idézek.

1. egyed (1959. júl. 13. Csenger, mezei trágyadomb tetején)

széncinege (Parus maior)
sárgarigó (Oriolus oriolus)
házi veréb (Passer domesticus)
pinty (Fringilla coelebs)
mezei veréb (Passer montanus)
citromsármány (Emberiza citrinella)
gyurgyalag (Merops apiaster),
valamint saját hívóhangjai.

2. egyed (1967. máj. 1. Sátoraljaújhely, Némahegy; országúton sétálgató, szedegető példány)

házikacsa
házi veréb (Passer domesticus)
szarka (Pica pica)
füsti fecske (Hirundo rustica)

Szóbeli közlések és korábbi irodalmi adatok alapján tudok a mezei pacsirta (Alauda arvensis) jó utánzó tehetségéről is, ám erről meggyőződni nem volt alkalmam.

Más madárfajok hangján a barátposzáta (Sylvia atricapilla) is megszólal. Sokszor hallottam, de csak egyszer szerepel feljegyzéseim között, amint a fekete rigó dalát (Turdus merula) kölcsönvevő egyedét figyeltem meg. (1964. máj. 3. Debrecen, Nagyerdő.)

Hasonló tulajdonságai miatt — különösen a régebbi időkben — volt kedvelt kalitkamadár a szajkó (Garrulus glandarius). Fogságban könnyen

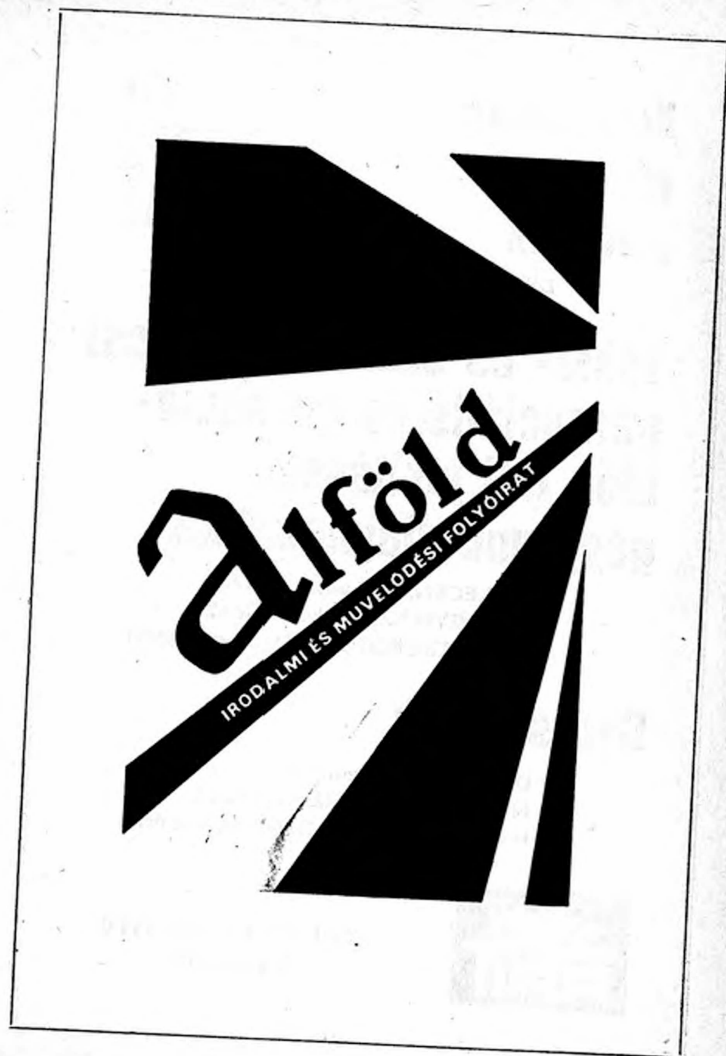
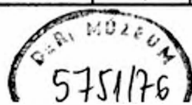
megtanítható néhány szóra, hamar visszhangozza a ház körüli jellegzetesebb zörejeket, de a természetben is a legtöbbször átveszi élőhelye fontosabb, gyakran ismétlődő hangjait. Mint a bevezetőben említettem, főképp valamilyen izgató körülmény hatására hangoztatja ezeket. Jegyzeteimből a következő példákat idézem.

1. egyed (1958. máj. 22. Debrecen, Nagyerdő.) Fészke megközelítésekor a csóka (*Colaeus monedula*) hangját utánozta.
2. egyed (1960. máj. 7. Debrecen, Nagyerdő.) Elhagyott fészke megközelítésekor a csóka (*Colaeus monedula*) hangját utánozta.
3. egyed (1964. márc. 27. Debrecen, Nagyerdő.) Egerészölyv (*Buteo buteo*) hangját ismételte riasztó hangjával vegyesen.

Végezetül a jobb áttekintés kedvéért az adatokban említett öt utánc madárfajt egy táblázatba foglaltam.

HANGUTÁNCÓ MADARAK HAZAI AVIFAUNÁNKBÓL

Utáncó egyedek Utáncóztó fajok	<i>Sturnus vulgaris</i>	<i>Lanius collurio</i>	<i>Galerida cristata</i>	<i>Sylvia atricapilla</i>	<i>Caprus glandarius</i>
1. <i>Alauda arvensis</i>	+		+		
2. Házikacsa			+		
3. <i>Buteo buteo</i>	+				+
4. <i>Carduelis card.</i>		+			
5. <i>Chloris chloris</i>	+	+			
6. <i>Colaeus monedula</i>	+	+			+
7. <i>Coccothraustes c.</i>	+				
8. <i>Dendrocopos maior</i>	+				
9. <i>Emberiza calandra</i>	+	+			
10. <i>Emberiza citrin.</i>			+		
11. <i>Falco tinnunculus</i>	+	+			
12. <i>Fringilla coelebs</i>	+		+		
13. <i>Grus grus</i>	+				
14. <i>Hirundo rustica</i>	+	+	+		
15. <i>Lanius collurio</i>	+				
16. <i>Luscinia megarhyn.</i>	+				
17. <i>Merops apiaster</i>	+	+	+		
18. <i>Milvus migrans</i>	+				
19. <i>Numenius arquata</i>	+				
20. <i>Oriolus oriolus</i>	+		+		
21. <i>Parus maior</i>	+	+	+		
22. <i>Passer montanus</i>	+	+	+		
23. <i>Passer domesticus</i>	+	+	+		
24. <i>Pica pica</i>	+		+		
25. <i>Picus canus</i>	+				
26. <i>Picus viridis</i>	+				
27. <i>Pyrrhula pyrrhula</i>	+				
28. <i>Serinus serinus</i>	+				
29. <i>Sitta europaea</i>	+				
30. <i>Turdus merula</i>	+				
31. <i>Upupa epops</i>	+				
32. <i>Rasa ridibunda</i>	+				
33. <i>Vanellus vanellus</i>	+				

Karambolos gépkocsi javítások

DEBRECEN, Szoboszlói út 9.

Teher- és személygépkocsi garanciális és garancia- időn túli javítások, gépjármű diagnosztika

DEBRECEN, Szabadság út 27.

NYÍREGYHÁZA, Rákóczi út 62.

HAJDÚSZOBOSZLÓ, Debreceni útfél

Gyorsmosók

DEBRECEN, Segner tér

NYÍREGYHÁZA, Rákóczi út 62.

HAJDÚSZOBOSZLÓ, Debreceni útfél

**XIII. SZ. AUTÓJAVÍTÓ
VÁLLALAT**